

Kandidatuppsats

HT-2012

Sektionen för
lärarutbildningen

Historia III

At Ähra, Dygd och Mandom må inrotas vthi Krijgzfolckets modh och Sinne

Utvecklingen av Svea Rikes krigslagstiftning under 1600-talet:
En komparativ studie av 1621 och 1683 års krigsartiklar

Författare

Gustaf Crusensvärd

Handledare

Ingemar Liljegren

Examinator

Marie-Louise Rodén

Study of... the operational dimension, and even more, of individual battles, dominates military history. It is both approachable and valuable, but it cannot suffice if we want to probe the wider significance of the subject, as well as the dynamics of military development and capability that help explain the cause, course and consequences of particular wars.

Jeremy Black

Abstract

Denna uppsats presenterar en komparativ studie av de svenska krigsartiklarna av år 1621 och 1683 och ämnar att genom analys avgöra vad som förändrades inom svensk krigslagstiftning under 1600-talet samt att härleda denna utveckling till de förhållanden som kan förmodas ha framkallat denna. Studien utgörs till stor del av en detaljjämförelse av de två uppsättningarna krigsartiklar för att avgöra de praktiska förändringar i lagstiftningen som tagit plats emellan de år de trädde i kraft.

Nyckelord: Armédisciplin, Gustav II Adolf, Karl XI, krigsartiklar, krigslagstiftning.

This essay presents a comparative study of the Swedish articles of war of year 1621 and 1683 which aims to, through analysis, assess the extent of the development in Swedish army legislature during the 17th century and to derive the likely underlying causes for this development. The study is in large comprised by a detailed comparison of the two collections of articles of war in order to determine the practical changes to the legislature that occurred between the years that they came into force.

Keywords: Army discipline, army legislature, articles of war, Charles XI of Sweden, Gustavus Adolphus of Sweden, military law.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
1.1 Bakgrund	1
1.2 Syfte	2
1.3 Material och metod.....	3
1.4 Frågeställningar	4
1.5 Avgränsning	4
1.6 Forskningsläge.....	5
1.7 Disposition.....	6
1.8 Begrepp	7
2. Analys.....	9
2.1 Jämförelse.....	9
2.2 Bortfallna artiklar	35
2.3 Tillkommande artiklar	37
3. Slutsats.....	41
Källförteckning.....	44
Bilaga 1	45

1. Inledning

Sverige var under 1600- och tidigt in på 1700-talet en militärmakt att frukta på slagfältet. Under perioden 1613-34 reformerades den svenska militärmakten, till stort på grund av Gustav II Adolfs ”revolutionerande nya stridsteknik.”¹ Helt i linje med den omvandling av krigskonsten som ägt rum under 1500-talet så hade en fast disciplin i de svenska arméerna nu blivit än mer oundgänglig för en framgångsrik krigsföring. För utan ett starkt disciplinärt fundament var det omöjligt att bringa olika förband och truppslag till den allt mer komplicerade taktiska samverkan som krävdes.² Som ett resultat av detta tillskrivs den efterkommande karolinska armén en hög militär effektivitet varpå den fasta disciplinen utgjort en av förutsättningarna för dess generella stridsduglighet och manöverförmåga.³

Professor Kjell Å. Modéer menar att stiftandet av krigsartiklar var ”ett medvetet försök att klä den militära disciplinen i traditionella rättsliga former, både materiellt och formellt.”⁴ Och sett till relationen mellan de svenska arméernas framgångar på slagfälten och den svenska militärstraffrätten som samtidigt ”stod på höjden av sin tids juridiska teknik”⁵ är det svårt att argumentera emot att detta försök faktiskt lyckades.

Sålunda är det viktigt att inte överse den dåtida svenska krigslagstiftningen om man ämnar förstå den framgångsrika militära organisation som Sverige kunde ställa upp under 1600- och 1700-talen.

1.1 Bakgrund

Sett till militärrättens historia så framkom i och med 1500-talets början de så kallade artikelbrev, som reglerade förhållandet mellan en krigsherre och hans underordnade

¹ Artéus, Gunnar. (1985). *Den gamla krigsmakten : En översiktlig beskrivning av den svenska försvarsorganisationen 1521-1901*. Stockholm: Militärhögskolan. Sida 13.

² Anners, Erik. (1961). *Den karolinska militärstraffrätten och Peter den stores krigsartiklar*. Stockholm: Almqvist & Wiksell. Sida 25.

³ Ibid, 91.

⁴ Modéer, Kjell Å. (1992) "Karolinernas jurister. Det militära rättsväsendets aktörer under det karolinska enväldet." I *Karolinska förbundets årsbok 1992*. Sida 27.

⁵ Anners, 91.

soldater. Genom att låta den militära personalen svära fanan kunde man avkräva soldaterna disciplin och lydnad, vilket resulterade i att armépersonalen "underställdes kvalificerade subordinations- och lydnadsregler."⁶ Det var statsmaktens exklusiva rätt att straffa som gav landsherren ett sanktionssystem som också var tillämpligt på den militära personalen. Karl V:s straffrättsordning, *Constitutio Criminalis Carolina* (CCC), från 1532, har avgjorts lagt grunden därtill.⁷

Den 6 maj 1795 utfärdades en ny uppsättning krigsartiklar för den svenska krigsmakten, dessa ersatte Karl XI:s krigsartiklar som då varit gällande rätt i militära mål ända sedan 1683. Sveriges krigslagstiftning hade alltså gått oförändrad i över etthundra år – utvecklingen hade per definition stagnerat under en längre period. Men det bör tas hänsyn till att Karl XI:s krigsartiklar av år 1683 var produkten av en militärrättslig utveckling som redan – i och med Gustav II Adolfs krigsartiklar givna vid Älvsnabben den 15 juli 1621 – gjort Sverige till ett föregångsland på området. Till exempel så har Erik Anners funnit att Karl XI:s krigsartiklar utgjorde den absolut viktigaste förebilden i utvecklandet av Peter den stores egna ryska krigsartiklar av år 1716.

Gustav II Adolfs krigsartiklar av år 1621 och Karl XI:s krigsartiklar av år 1683 utgör de första och sista som utfärdades i Sverige under 1600-talet.⁸ Av denna anledning studeras den svenska krigslagstiftningens helhetliga utveckling under 1600-talet bäst genom dessa två uppsättningar krigsartiklar, även om en mer genomgående analys av utvecklingens etapper skulle vara möjlig genom att studera skillnaderna mellan varje uppsättning av utfärdade svenska krigsartiklar. Tyvärr förhindras en sådan analys av denna uppsats tilltänkta omfång.

1.2 Syfte

Syftet med denna studie har varit att analysera den svenska stormaktens militära organisation utanför den traditionella mallen; av de möjligheter som presenterade sig tillräckliga för att uppfylla detta så framstod den svenska krigslagstiftningens utveckling under 1600-talet som inte bara hanterbar inom ramarna för denna uppsats men också – om

⁶ Modéer, 26.

⁷ Ibid, 26.

⁸ Utöver de nämnda två uppsättningarna krigsartiklar så utfärdade Gustav II Adolf en uppdaterad tysköversatt version av sina 1621 års krigsartiklar år 1632. Karl X Gustav utfärdade en uppdatering av Gustav II Adolfs 1632 års krigsartiklar år 1656.

inte en fundamental komponent – så åtminstone en genomgående reflektion av den svenska stormaktstidens militära arv. Därav inleddes denna studie med målet att avgöra, analysera och om möjligt att sätta in i perspektiv den utveckling som skedde i svensk krigslagstiftning under 1600-talet.

Det är sålunda denna uppsats uppgift att redovisa den analys av den svenska krigslagstiftningens utveckling mellan år 1621 och 1683, som i sin tur har kunnat fastställas genom att komparativt studera dessa två års krigsartiklar.

Kanske kan denna grundläggande analys av skillnaderna mellan 1621 och 1683 års krigsartiklar erbjuda ett mer sällan utnyttjat perspektiv av den svenska krigsmaktens allmänna förhållanden under 1600-talet och samtidigt erbjuda en utgångspunkt för framtida militärhistoriska studier att innefatta militärrättsliga aspekter av svensk krigslagstiftning som stöd i sin forskning. Förhoppningsvis tillåter en komparativ analys även möjligheterna att avgöra hur pass omfattande just utvecklingen inom svensk krigslagstiftning under 1600-talet faktiskt var.

1.3 Material och metod

Den komparativa studie som genomförts och häri redovisas har nyttjat följande primärt material:

- *Karl XI:s krigsartiklar 1683* i ett nytryck av Acedia press från 1998 och trycktes i Karlstad.
- *Krijgz articular, som fordom then stormechtigste furste och herre, herr Gustaff Adolph, then andre och store, Sweriges, Göthes och Wendes konung, storfurste til Finland, hertig vthi Estland och Carelen, herre vtöfwer Ingermanland, &c. loffwerdigst i åminnelse hafwer låtit göra och författa, Anno M. DC. XXI* som trycktes i Stockholm av Ignatio Meurer 1621 i form av en digital och faksimil utgåva gjort av Kungl. biblioteket 2007.

Dessa två samlingar krigsartiklar är tjugoåtta respektive tjugonio sidor långa, innefattar i 1621:s upplaga hundrafemtio artiklar och i 1683:s upplaga hundrafyrtiofem artiklar exklusive de förordningar som framkommer under separata rubriker från och med sida sju. Båda

uppsättningarna krigsartiklar inleds med promulgationer som i stora drag klagör vem som utfärdat dem, vem som och varför artiklarna ska följas. Därefter följer artiklarna i sin helhet.

Den komparativa studie av ovannämnt material som bedrivits har genomförts i två stadier. Första stadiet innebar en detaljjämförelse av respektive uppsättningar krigsartiklar för att finna och avgöra den praktiska relevansen av skillnader dem emellan. Det andra stadiet byggde på det första som så att genom en analys av de skillnader som funnits söka sig tillbaka till de förhållanden som kan uppfattas ha gett upphov till dessa skillnader.

Sålunda kommer studien att redovisas både genom parallelltext – för att uppvisa de skillnader som avgjorts särskilt viktiga eller framträdande – samt i flytande text kommenteras och i mindre omfattande listor uppvisas.

Det bör noteras att den text som framställs i citat eller redovisas i form av parallelltext från 1683 års krigsartiklar kommer citeras identiskt med hur de är skrivna i det tryck som har använts i denna studie, då detta redan är ändrat till standardiserad svenska, medan den text från 1621 års krigsartiklar som framkommer på samma sätt består i sin 1600-tals stavning och ordföljd med ett viktigt undantag: den typiska användningen av snedstreck (/) har bytts ut till dess moderna svenska motsvarighet – kommatecknet (,) för att underlätta för de som ämnar ta del av denna uppsats.

1.4 Frågeställningar

- Vilka skillnader går att finna mellan den svenska krigslagstiftningen uti 1621 och 1683 års respektive krigsartiklar?
- Vilka förhållanden bör rimligtvis ha gett upphov till dessa skillnader?

1.5 Avgränsning

Då studien ämnar behandla krigslagstiftning och inte processrätt eller yrkesbeskrivningar så bortfaller de processrättsliga förordningar som inkluderats i krigsartiklarna, mer specifikt dem förordningar som dikterar sammansättningen av diverse militärrätter, den militärrättsliga processen samt instruktioner för vissa ämbetens roller uti krigsmakten. Till dessa ämbeten tillhör följande: profoss, generalauditör, generalgevaldiger, generalvagnmästare och

rumormästare. Detta innefattar artiklar 39-43, 120-149 i år 1621:s krigsartiklar och samtliga punkter i de separata kapitel som utgör instruktioner för förenämnda yrken som ackompanjerar år 1683:s krigsartiklar i det tryck som behandlats i denna studie.

Ytterligare, då studien ämnar studera *skillnader* i krigslagstiftningen emellan de två årens respektive krigsartiklar så bortfaller även de artiklar vars praktiska applikation, som trots de sextiotvå åren som skiljer dem åt, i 1683 års krigsartiklar förblivit identiska med 1621 års. Dessa artiklar uppvisas kortfattat i Bilaga 1 för att erbjuda en enkel överblick.

1.6 Forskningsläge

1600- och 1700-talets mångtliga juridiska studier av den europeiska militärrätten till trots har bara ett historiskt verk framkommit i samtiden som kan göra anspråk på att ha studerat krigsartiklar ifrån stormaktstiden utifrån ett liknande perspektiv som i denna studie – rättshistorikern Erik Anners *Den karolinska militärstraffrätten och Peter den stores krigsartiklar* som komparativt studerar Karl XI:s 1683 års krigsartiklar och Peter den stores 1716 års krigsartiklar utifrån teorin att Peter I varit starkt influerad av den svenska militärstraffrätten i utformandet av sin egen. Anners studie bygger alltså på en analys av likheter inom systematik, brottstyper, straffgrader med mera för att avgöra omfattningen av Karl XI:s krigsartiklars inflytande på Peter I:s.

Syftet med Anners studie framhävs vara att klarlägga den metod som Tsar Peter tillämpat i sammanställandet av sina krigsartiklar och att granska de motiv för hans val av förebilder samt ändringar och tillägg relativt till Karl XI:s krigsartiklar. Anners studie har därför varit enormt hjälpsam i utformandet av den metod och det tillvägagångssätt som adapterats i min egna studie, samtidigt som den tillkommit med prejudicerande stipulationer runt slutsatstagande gällande förändringar mellan utgivna uppsättningar av krigsartiklar.

Utanför den – gällande krigsartiklar – komparativa sfär, som bara innefattar ovannämnda titel, har en del separata studier gjorts av just Gustav II Adolfs eller Karl XI:s krigsartiklar. Till exempel har filosofie doktor Magnus Perlestam i sin *Lydnad i karolinernas tid*⁹ valt att delvis studera utvalda i artiklar i Karl XI:s krigsartiklar och sätta in dem i ett grandioöst sammanhang. Likaså har rättsprofessor Otto Brusii mer kortfattat kommenterat Gustav II

⁹ Perlestam, Magnus. (2008). *Lydnad i karolinernas tid*. Lund: Nordic Academic Press.

Adolfs krigsartiklar i *Gustav II Adolfs krigsartiklar. Några synpunkter*¹⁰ vari han mer deskriptivt pratar om utvalda artiklar och den dåtida kontinentala militärrätten kontra den svenska.

1.7 Disposition

Analysen redovisas i tre sektioner; den större delen, som går under titeln *jämförelse* utgörs av de artiklar från 1621 års krigsartiklar (som i följande sammanhang benämns KA 1621) som har en motsvarighet i 1683 års krigsartiklar (som i följande sammanhang benämns KA 1683) men där det finns en eller flera praktiska skillnader dem emellan. Den följande delen, som tituleras *bortfallna artiklar*, är en kortfattad sammanfattning av de artiklar i KA 1621 som har tagits bort och vars praktiska applikation inte representeras i KA 1683. Den tredje delen, kallad *tillkommande artiklar*, innefattar de i KA 1683 nya artiklar vars praktiska applikation inte har någon direkt förebild i KA 1621.

Sedan följer uppsatsens *sammanfattning* där studiens slutsats presenteras i sin helhet.

¹⁰ Brusiin, Otto. (1943). "Gustav II Adolfs krigsartiklar : några synpunkter." I *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland*, 1943.

1.8 Begrepp

Ballia: Att kämpa eller slåss. Förekommer också i form av substantivet *balliande*.

Biltog: Ett specifikt slag av fredslöshet som dömdes dem som brutit mot ett edsvärjande. Förekommer i uppsatsen under stavningen ”billtoge.”

Fältskans: Ett slutet försvarsverk med vallar som är brutna i ingående vinklar.

Gatulopp/Gatlopp: Ett huvudsakligen militärt disciplinstraff bestående av att den straffskyldige med bar överkropp fick springa mellan två led av soldater försedda med käppar och ta emot ett käppslag av varje soldat.

Generalauditör: Ämbetsman med uppgift, i krig att i högkvarteret hava överinseende över arméns rättegångsväsen samt att inför konungen (högste befälhavaren) föredraga därmed sammanhängande ärenden, i fred att föredraga krigsrättsmål som dragits inför kungl. maj:t (och i denna egenskap ledamot av nedre justitierevisionen).

Generalgevaldiger: Till högkvarter hörande person med åliggande att hålla uppsikt över arméns polis och tillsyn över allmän ordning inom läger och kvarter samt att vara åklagare vid generalkrigsrätt i fält.

Generalvagnmästare: Befälhavaren för en armés tross.

Indelningsverket: Indelningsverket är den gängse sammanfattande benämningen på två, delvis integrerade, administrativa system: ett naturalönesystem – för prästerskapet, länsförvaltningsfunktionärerna och största delen av arméns befäl – och ett system för anskaffning och underhåll av massan av infanteriets, kavalleriets och flottans manskap.¹¹

Korum: En gudstjänst som hölls vid varje trupp, morgon och kväll.

Krigsartiklar: Regler rörande intern disciplin i krigsmakten.

Marsk: Hög riksämbetsman med uppgift att utöva militärt befäl. Blev 1630 president i krigsrätten, som senare kallades krigsrådet vilket i sin tur utvecklades till krigskollegiet.

Profoss: Militär befattningshavare (av växlande tjänstegrad) avsedd att övervaka ordningen vid militära förband, att utföra åtal vid krigsrätt och att verkställa de ådömda straffen.

¹¹ Artéus, 11.

Redutt: En redutt är ett slutet, ofta mindre, befästningsverk som saknar inåtgående vinklar.

Rumormästare: Militär befattningshavare med viss polisiär uppgift vid ett militärt förband.

Salvagarde: Skyddsbevakning av person, egendom eller byggnad utförd av soldatavdelning.
Förekommer i texten i den åldriga verbformen ”Salva-Gardera.”

Skälm: Skurkaktig person, bedragare, förrädare.

2. Analys

2.1 Jämförelse

Direkt inledningsvis så framkommer skillnader emellan KA 1621 och KA 1683; respektive uppsättning krigsartiklar inleds med varsin artikel som förbjuder avgudadyrkan, trolldom och vapendövande. Att båda artiklarna inleds identiskt fram till straffbestämmelserna är inte förvånande, då de flesta brotten som definieras i KA 1621 medföljer även i KA 1683. Vad som skiljer straffbestämmelserna åt är att trots det faktum att båda artiklarna föreskriver att förbrytaren ska ”procederas efter Guds och Sveriges lag” så har man i KA 1621 valt att uttryckligen notera att om några omständigheter skulle leda till att förbrytaren *inte* borde avrättas så skulle ”sådana åth minstone förwijsas Läget och altgemenskap medh vårt Krijgzfolk.”

Innebörden av detta tillägg är tvåfaldigt; för det första antyder det – föga förvånande – att dödsstraffet för ett sådant brott var normen men att undantag till denna norm var acceptabelt. För det andra så framkommer behovet av att – då dödsstraff inte sågs som förtjänat – åtminstone avskilja en sådan förbrytare från resten av krigsfolket. Detta är i sin tur en yttring av militärledningens uppgift att skapa en fast disciplin inom stora, tätt sammanträngda massor av analfabeter med ”stark benägenhet för vidskepelse och masspsykoser.”¹²

I och med detta borttagande kan det alltså antas att man inför utfärdandet av KA 1683 inte längre uppfattade något behov av att erbjuda den rättssäkerhet som detta tillägg innebar för de som anklagades för avgudadyrkan, trolldom och vapendövande. Likaså yttrar sig inte längre behovet av att åtskilja de som bröt mot artikeln men *inte avrättades* ifrån resten av krigsfolket; detta kan sannolikt härledas till antingen en vana att konsekvent avrätta sådana förbrytare och därför befria sig ifrån problemet, eller den möjligheten att Sveriges arméer år 1683 bestod av en mer disciplinerad kärna av soldater som var mindre benägna till de vidskepelse och masspsykoser som tillskrivits det soldatmaterial som den äldre militärstraffrätten var ämnad att fostra.¹³

¹² Anners, 25.

¹³ Anners hänvisar denna beskrivelse av det västeuropeiska soldatmaterialens karakteristik till G. Radbruchs & H. Gwinners *Geschichte des Verbrechens* från 1951 sida 230 ff. Anners, 25.

Nästa skillnad emellan KA 1621 och 1683 påträffas i KA 1621:s artikel 3 respektive KA 1683:s artiklar 3 och 4. Främst så har den i KA 1621 påträffade artikeln om ”Gäckerij och Apespel” på gudstjänsten delats upp i två separata artiklar i KA 1683, sannolikt på grund av behovet av en mer pedagogisk systematik och lättförståelig disposition då den i KA 1621 enda artikeln behandlar två olika illdåd – bespottning av guds ord och sakramenten *med* samt *utan* försmädelse. Huruvida brottet begåtts med eller utan försmädelse skulle i båda krigsartiklarnas version avgöras av consistorium ecclesiasticum, en dåtida svensk kyrkoinstitution, och endast då denna avgjorde att verklig försmädelse förelegat skulle den skyldiga avrättas. Därför ter det sig logiskt att man i KA 1683 valt att dela upp den tidigare artikeln i enlighet med brottens avvikelse.

Likaså valde man att i KA 1683 ändra bestraffningen av bespottning av guds ord *utan* försmädelse från det tidigare ”slås i Iern i fiorton dagar” till det rent praktiskt och logistiskt sett mycket mindre omständiga att på knä ”göra Gudi avbön” medans böter på en månads sold kvarstod som bistraff.

Precis som i fallet med föregående artiklar har KA 1621:s artikel 4 delats upp i två delar i KA 1683:s artiklar 5 och 6. Vad som också smugits in i artikel 5 är tillägget till vad tidigare bara var ett förbud mot ”Allt GUDs namns missbruk” även kommit att innefatta ljugande och bedragande i KA 1683. Detta ihop med att boten för att missbruka guds namn, ljuga eller bedraga ”av en lättfärdig sedvana, eller i dryckesmål” fördubblats medan boten för att seriöst och/eller i nyktert tillstånd göra detta förblev densamma, relativa bot, då man vid bestraffning skulle ge ”efter som [man] är till, i Fattigbössan.”

I skillnaden mellan KA 1621:s artikel 10 och KA 1683:s artikel 15 inträder den första instansen av motivering för angivning genom belöning. Att något sådant tillkommer i just ett förbud emot försäljning av alkohol under predikan ter sig tämligen intressant när det ses i perspektiv av de andra förbud som sådan motivation också medföljer - det vill säga att det normalt sett var de brott som var extra negativa för moralen och/eller stridseffektiviteten som sådan motivation åtföljde. Vilket leder till slutsatsen att det hade varit så pass svårt att komma åt denna typ av brott i den utsträckningen att den blivit problematisk för disciplinen och praktiskt otymplig för administrationen då den sannolikt lett till fler förbrytelser emot de artiklar som reglerade fylla och dåligt beteende under korum och gudstjänst.¹⁴

¹⁴ I KA 1621 artiklar 2, 3, 4, 8 och 11. I KA 1683 artiklar 2, 3, 4, 5, 6, 11, 12, 13 och 16.

Olikt de artiklar med förändrad struktur eller utvecklade bestraffningar som påträffats hittills så är skillnaden mellan KA 1621:s artikel 13 och KA 1683:s artikel 18 minimal men ändå nämnvärd. Biskopen är i KA 1683 uttryckligen förpliktigad att förse en officer med en ”god och skickelig” präst. Denna plikt saknas i KA 1621 men kan tänkas förväntats ha varit underförstådd. Att detta uttryckligen tilläggs i KA 1683 kan vara en yttring av en kontinuerlig irritation över en otillräcklig prästkompetens bland arméns förband.

Likaså är den ed som föreskrivs i vardera uppsättning krigsartiklar annorlunda emellan KA 1621 och KA 1683; ederna som soldaterna skulle svära är präglade av de båda konungarna dem hänvisar till och är dels därför till stor del annorlunda, men innehar fortfarande identiska praktiska applikationer. Varför dem ens nämns här är på grund av deras dispositionella variation; i KA 1621 figurerar denna ed i artikel 17 medans den i KA 1683 mer passande läggs emot slutet av artiklarna, nämligen i artikel 143. En klar pedagogisk förbättring då man i de föreskrivna månatliga uppläsningarna av artiklarna lättare kunde lägga större vikt på själva eden, som i stort var en stomme för krigsartiklarnas auktoritära innebörd då det var just i eden som soldaterna svor att de skulle rätta sig efter och uppträda enligt artiklarnas påbud.

Därutöver så kan man utläsa ett antal skillnader mellan följande två artiklar:

1621

21. Hwar och en Krijgzman äger Marsken hedra och i wyrdning hålla, såsom vårt sändebudh, den vårt Rum förträder, icke mindre än osz sielfwe om wij tilstädes wore, Och ehoo honom hädher medh ord som spotske äre och icke ähran angå, vthan elliest lända honom till förklening, straffes effter krijzrättens Doom, anthen til Affbön, Iärn, hächte eller annat arbitral straff, effter som Personen och orden äre til.
22. Gå the heder och ära an, straffes til Lijfwet, hwar han them icke bewijsa kan medh fullom skälom, som orden sade.

1683

25. Var och en Krigsman äger Fältmarskalken hedra och i vördnad hålla, såsom Vårt sändebud, den Vårt rum företräder, och som Oss själva, om Vi tillstädes vore, och eho som honom med otjänliga ord angriper, som på något sätt till hans förklening lända, straffes med Krigsrättens dom, antingen till avbön, järn, häkte eller annat Arbitralt straff, efter som Personen och orden äro till.
26. Talar någon det Fältmarskalkens eller Överkommendörens heder och ära angår, eller har något emot honom att säga, det han bevisa tänker, så måste han det ordentligen hos Oss eller på vederbörligt ställe angiva, och dessutom, varken i lag, sammankomster eller eljest, intet sådant som Fältmarskalkens heder och ära angår, tala eller säga, vid livsstraff tillgörandes.

Notera att till vänster representeras KA 1621 och till höger KA 1683, denna mall kommer likaså att följas i senare exempel, utan fortsatt klargörande.

I dessa uppställda artiklar går det att utläsa tre praktiska skillnader; först och främst ersätts marsken med fältmarskalken vilket är en direkt reflektion av hur marsk ämbetet försvann från Sverige i och med Carl Gustaf Wrangels¹⁵ död år 1676 då Karl XI:s beslöt att lämna ämbetet obesatt i linje med hans avsikt att konsolidera inflytande hos monarken.

Likaså ser vi en enorm utveckling av KA 1621:s artikel 22 där man har gjort en utläggning vari förtal av fältmarskalken förbjuds specifikt *i grupper* medans möjligheten att föra en dialog med överhögheten om en fältmarskalks eventuella brister – så länge detta gjordes genom de korrekta instanserna – erbjuds. Sannolikt ville man ha möjligheten att komma åt och förbättra vad som kunde anses vara negativt inom det militära ledarskapet medan förändret av en offentlig diskussion var riskabelt i en tid då ”ärans upprätthållande var av stor betydelse” och ”ordergivningen var ett centralt artikulationsfält för ärans upprätthållande i den militära miljön.”¹⁶

Alltså var det ur en befälsordningssynpunkt viktigt att bibehålla fältmarskalkens ära intakt till dess att han faktiskt kunde finnas skyldig till något tjänstefel inför en högre instans (vilket i detta fall innebar Karl XI själv eller det mer abstrakta ”vederbörlig[a] ställe” som artikeln också refererar till).

Och även vikten av en välfungerande befälsordning berörs direkt av krigsartiklar i båda upplagorna, vilka här följer:

¹⁵ Carl Gustaf Wrangel, 1613-1676, militär, greve, fältmarskalk och riksråd 1646.

¹⁶ Båda citaten finnes i Perlestam, sida 20 respektive 23.

26. Såsom om Marsken sagt är, så wåri Lagh samma, om alle andre höge kall, såsom är Fält Marskalken, Generalen för Artilleriet, Fält Wachtmästaren, Generalen för Cavalleriet, Fält Qwartermästaren och Munsterherierne, och andre som vpsicht i Lägret hafwa skole, medh sådan besked, at hwar hedra och wyrda them som öfwer honom äre, och niute öfwer andre som under honom äre, för:ne Rättigheeter och *Præminentz medh sådant straff tilgörandes som sagdt är.*

28. Såsom om Fältmarskalken sagt är, så vari Lag samma om andre höga kall, såsom de var efter annan kunne vara, av de som kommendera och uppsikt i Lägret hava, med det besked och ordning, att var och en hedrar och vördar dem, som över honom äro, och njuter av andra som under honom äro förbemälte rättigheter och preminence, vid straff tillgörandes som sagt är.

Tydliggörandet av befälskedjan är bristande i båda versionerna; att det i KA 1621 uppradas flera titlar kan inledningsvis ge intrycket att den är mer komplett än KA 1683:s men i verkligheter stiftar artikeln ingen grund för själva hierarkin i befälsordningen utan nöjer sig med att nämna de allra högsta auktoriteterna i lägret medans man låter de undre befälen förbli onämnda.

Samtidigt som artikel 28 i KA 1683 objektivt förblir mer abstrakt så är det viktigt att notera att armén i allmänhet och officerskåren i synnerhet hade vid KA 1683:s stiftande professionaliserats i mycket större utsträckning än den svenska armén under 1620-talet. Alltså var det år 1683 en armé som var beläst på befälskedjan i långt större utsträckning än 1621 som var ämnad att ta del av KA 1683 och dess artikel 28.

Längre fram kan den utveckling som kunde noteras mellan den 10:e artikeln i KA 1621 och den 15:e artikeln i KA 1683 i fråga om motivation för angivning av förbrytare även ses i en ännu hårdare version nedan:

29. Men biuder Öfwersten, Öfwerste Leutenampten &c sitt vnderhafwande Folk en eller flere, någhot annat än thet wår tjenst angår, och vthan om hans Embete är, tå erkänne Regementzrätten däröfwer hwadh han skyldigh är, effter som saken är til.

32. Men bjuder Översten, Överstelöjtnanten eller någon av de andra Över- eller Underofficerarna, sina underhavande Fel, ett eller flera, något annat än det Vår tjänst angår, och utom hans Ämbete är, då stånde Krigsmannen honom ingen lydno, utan give sådant an, och då erkänner Regements- eller Generalkrigsrätten däröver, vad han skyldig är, efter som saken är till, och med dem som sådant ej angiva, procederas på samma sätt.

Genom denna utveckling har man alltså tagit motivationen för angivning ett steg längre då underordnade soldater var *skyldiga* att rapportera missbruk av befälskedjan om de skulle bli

utsatta för sådant med hot om att inför lagen vara medbrottslingar ifall de inte skulle göra detta. Att man gick så långt i sitt försök att komma åt befälens övergrepp tyder på att mörkertalen gällande sådana förbrytelser var så pass höga att detta gick ut över krigsmaktens effektivitetskrav, speciellt då korruption i längden underminerade officerskårens auktoritet och i längden kunnat leda till både desertering och myteri.

På samma gång så figurerar behovet av att stryka under det faktum att kommandon bara behövde lydats när en befälhavare till "[konungens] tjänst, å Ämbetets vägnar" gett en befallning. Detta kan utläsas i KA 1621:s artikel 32 respektive KA 1683:s artikel 34. Skillnaderna emellan de nämnda artiklarna utgör dock ett förstärkt straff för de gemena som genom "hugg med näve, eller på något sätt sig emot kommando sätter." I och med utvecklingen från att man i KA 1621 stadgade om att straffet för ett sådant överträdande var att man skulle mista näven och köras av lägret till att man i KA 1683 konsekvent stadgar ett dödsstraff för samma överträdelse. Dock tillkommer det i KA 1683 även ett rättssäkerhetsligt tillägg i och med att dödsstraffet bara skulle utföras om brottet "fulleligen överbevisat varder."

Men trots att vissa krigsartiklar förespråkade en viss rättssäkerhet för potentiella förbrytare så förblev grova och närmast tortyrliknande straff något man i allmänhet behöll, och i vissa fall stadgades nya sådana, vilket exemplifieras i skillnaden mellan följande artiklar:

35. Ehoosom blåttar sin wäria i Marskens eller Fältherrens närwaro, i then acht ther medh skade at göra, miste handen.

39. Om någon av Officerarna eller Gemene i Fältmarskalkens närvaro det vare sig vart det vill, blottar sin värja, i den akt, att göra skada, då skall Officeraren sättas ifrån sin tjänst utan avsked, och de gemene löpa 6 gånger gatulopp genom 300 man.

Den varierande straffgraden dessa två artiklar emellan bör skådas utifrån respektive tiders mansförsörjningssystem till armén. Att man innan Karl XI:s inledningsverk – som var i bruk när KA 1683 stadgades – använt sig av utskrivningar som till stor del resulterade i att arméns led utfylldes av flertalet ovilliga rekryter som ibland tog till flykten eller till och med lemlästade sig själva för att undvika att tjäna i armén. Filosofie doktor Nils Erik Villstrand har i sin avhandling *Anpassning eller protest. Om utskrivningarna av fotfolk till den svenska*

krigsmakten på 1600-talet gett exemplet av knekten Per Pålsson Silvennoinen som skrevs ut 1657 men följaktligen högg sig i benet med en yxa för att undkomma mönstringen.¹⁷

Att potentiellt ovilliga, livsrädda rekryter under denna tid ”erbjöds” en bestraffning som i stort skulle göra dem odugliga för aktiv krigstjänst framstår onekligen som paradoxalt, men samtidigt stadgades artikeln innan utskrivningarna börjat bli riktigt problematiska, en höjdpunkt som nåddes emot slutet av Sveriges krig mot Polen på 1620-talet och Sveriges deltagande i trettioåriga kriget då oroligheter och missnöjesyttringar, bland annat i form av rymningar, var särskilt omfattande.¹⁸ Detta leder till den rimliga slutsats att artikeln sannolikt förändrades ifrån dess 1621 version tidigare än 1683 i samband med de uppdateringar av krigsartiklarna som gjordes antingen 1632 eller 1656.

Samtidigt så har man i KA 1683 valt att stadga en väldigt brutal, men inte nödvändigtvis permanent funktionsnedsättande, bestraffning i form av flera gatulopp. Sex gatulopp om trehundra man vardera innebär att en bestraffad soldat skulle ta emot totalt artonhundra slag. Straffet i sig hör hemma i den stående (indelta) arméns stränga disciplinkrav. Att i praktiken avsätta en knekt genom lemlästning innebar att man skulle gå miste om den utbildning och träning som redan givits knekten och var därför något att undvika.

Sålunda är den förändrade straffformen ett tecken på att KA 1621:s stadgade straff för blottning av värjan i marskens närvaro avgjordes vara otillfredsställande ur en administrativ synpunkt; vare sig detta skedde innan 1683 och då sannolikt var en yttring av en förlust av stridsdugliga soldater eller i och med stadgandet av KA 1683 och då genomgått en omfattande förändring för att lämpas till den nya arméorganisationen. En närmare utredning av mängden förbrytelser emot dessa artiklar är tyvärr inte möjliga då arkivmaterialet från de svenska militära domstolarna under 1600-talet är förkommet.¹⁹

De direkt följande artiklarna, 36 i KA 1621 respektive 40 i 1683 håller vitt skiljda innebörder. Den 40:e artikeln i KA 1683 är uttryckligen en modifiering av den ovan redovisade 39:e artikeln och klargör genom inledningen ”Sker *det...*” (min kurs.) det vill säga att om *föregående artikels illdåd* sker ”i vredesmod under flygande Fana uti Läger, Garnison, Fältslaktordning eller tågande” så skall förbrytaren arkebuseras. Till skillnad från KA 1621:s

¹⁷ Villstrand, Nils Erik. (1992). *Anpassning eller protest : lokalsamhället inför utskrivningarna av fotfolk till den svenska krigsmakten 1620-1679*. Åbo: Åbo Akademis förlag. Sida 281.

¹⁸ Ericson Wolke, Lars. (2004). *Krig och krigsmakt under svensk stormaktstid*. Lund: Historiska Media. Sida 69-70. Samt Villstrand, 246.

¹⁹ Modéer, 40.

36:e artikel som inleds ”Ehoo som blåttar sin Wäria i wredesmåhl...” och fortgår helt utan hänvisning till den föregående, 35:e, artikeln.

Det är plausibelt, i och med KA 1683:s specifikation att om ”*det* sker i följande situationer,” att KA 1621:s artikel 36 helt enkelt ansågs oförståelig utifrån vad den ämnade förmedla, alltså att meningen med artikel 36 var att förmedla precis vad KA 1683:s artikel 40 gör – en modifiering av föregående artikel och att man därför lagt till ”*det*” är för att hänvisa till denna. Ytterligare problematik med att avgöra detta uppkommer dock med det tillägg i slutet av artikel 36 som vidare modifierar brottet: ”året vthi besättning, miste handen och förwijsas.” Vilket ger artikeln en så pass lingvistiskt fundamentalt annorlunda läggning att möjligheten att avgöra detta med någorlunda säkerhet inte är rimligt.

Också rimligt är möjligheten att ”*det*” som i föregående två paragrafer har antagits syfta på föregående artikels illdåd kan vara en hänvisning till kapitlets titel – ”Om överdåd och Värjeblottande.” I vilket fall artiklarna förblir identiska förutom borttagandet av KA 1621:s strafflindring för brott ”vthi besättning” och därigenom innebär ett konsekvent stadgande av arkebusering i KA 1683.

Möjligheten för att KA 1683:s artikel 40 är utformad som en modifikation av 39 består dock, då det påträffas flertalet liknande, modifierande, artiklar följande en inledande sådan. Vilket dels kan ses i följande exempel:

37. Ehoo som sigh fördristar att blåtta sijn Wäria på thet stället och tijdh, ther Krigz eller Regementzrätten hålles, straffes til Lijfwet.

41. Eho som dristar sig att blotta sin värja i vredesmod, på den tid och ställe där Krigsrätt hålles, straffes till Livet.

42. Sargar någon annan å det stället och den tiden, have förgjort både liv och lösören.

Att KA 1683:s artikel 42 utgör en ytterligare, grövre bestraffad, brottsgrad för ett brott som redan i KA 1621:s artikel 37 respektive KA 1683:s 41 stadgar dödsstraff kan tyckas vara egendomligt. Att det tillkommande straffet dessutom är beslagtagande av lösören leder till slutsatsen att detta inte var i avskräckande syfte – den skyldiga skulle ju redan varit dödsdömd. Relevansen av tillägget borde alltså ses ur ett annat perspektiv. Möjligheten är att komplikationer har uppkommit vid beslagtagandet av en avrättad förbrytares tillhörigheter då specifikt uttalad laglig grund för ett sådant beslagtagande saknats och att det därför beslutats om att skriva in en sådan i artiklarna för att undvika framtida administrativa besvär.

Nödvändigheten av att armén skulle kunna administreras effektivt och även utan korruption framgår också i följande exempel:

49. Ingen Öfwerste, Capitein, myckit mindre någon aff vnderbefähet skal biuda och anmoda sin Vnderhafwande soldat något träälachtigt släp til sitt eget bästa, Gör thet någon tå stände thet til Krigzrättens Dom, hwad straff han ther med förtient hafwer, hwilket måste skärpas eller lindras effter som skadan eller fahran, som anten K.M eller krigzfolket hafwe warit vnderkastade, är stor til. Men ther Capiteinen eller Öfwersten fordrade aff en eller flera sijne Soldater någon handlangning i Fält eller elliest, thet han vthan stort beswär och släp wäl kan göra, thet skal han på befalning wara skyldigh owägerligen at vthrätta.

53. Ingen högre eller lägre Officerare, mycket mindre någon av Underbefälet, skall bjuda eller anmoda sina underhavande gemena, om något svårt och träget arbete, till sitt eget bästa; gör det någon, då skall han var gång plikta en Månads sold, för var gemen som han således till sin privata tjänst brukat och tvingar, skolandes den, som sådant angiver och bevisa kan, få tredjedelen av de böter som Officeraren, den sig således förser, dömes att utgiva och böta. Men där någon Officerare, uti hast, och där han inte hade sitt eget Folk vid handen, fordrade av en eller flere sine underhavande gemene någon hjälp och handlangning, det de utan stort besvär eller släp wäl kunna göra, det vare sig i Fält eller eljest, sådant skole de på befallning vara skyldiga owägerligen att uträtta, och inte bemöta sina Officerare med någon ohövlighet.

Att utvecklingen av och därför skillnaden emellan krigslagstiftningen successivt antar större proportioner blir också väldigt tydligt i jämförandet av dessa två artiklar. Först och främst har man inrättat en konsekvent bestraffning av förbrytelsen då ett godtyckligt tillämpande av krigsartiklarna och bestraffningarna kunde vara förödande för krigsmoralen – ”en väl fungerande armé förutsatte att det militära rättsväsendet arbetade homogent, uniformt och professionellt.”²⁰ En konsekvent straffbestämmelse förhindrade alltså möjligheten för domarna att godtyckligt besluta om straffgraden, medans denna möjlighet tidigare indirekt hade tillåtits i KA 1621.

Nödvändigheten av ett homogent, uniformt och professionellt rättväsende klarlagdes dessutom i inledningen av KA 1683:

”Alltså skall ock ingen varken hög eller låg, som Domareämbetet i Krigsrätterna bekläder, på något sätt understå sig att gå ifrån Artiklarnas, andre Våre påbuds, och den allmänne Lagens klara innehåll... efter som om några Casus av den beskaffenhet skulle förefalla, som för en eller annan

²⁰ Modéer, 31.

viktig Circumstance skulle någon ändring och Arbitrium synas behöva, domarna då först sådant, med alla skäl och omständigheter, jämte sitt underdånige betänkande, Oss eller Fältmarskalken genom Generalauditören skole berätta låta, och sedan på erhållen Resolution, hurudan och den kan givas, äntligen därefter slut och dom i saken göra.”²¹

Så uppenbarligen var man även eller kanske mer, i och med stadgandet av de nya krigsartiklarna under 1680-talet, medveten om hur förödande godtyckligt tillämpade domar skulle vara för arméns effektivitet och försökte därför motverka detta på många olika sätt, bland annat genom stadgandet av konsekventa bestraffningar, som sett i föregående exempel.

Likaså tillkommer här motivationen för angivning av förbrytare i ett ytterligare exempel; en potentiell angivare erbjuds belöning på en tredjedel av de böter förbrytaren får böta. Det går nu att se en trend i hur belöningar för angivare träder in i artiklar som hanterar relationen mellan officerare och gemena soldater.

Dock så fastställer samtidigt KA 1683:s artikel 53 i sin sista fras också att om officeraren är berättigad i sin order ska denna verkställas utan att officeren i fråga skulle utsättas för ohövligheter. Grunden för att något sådant uttryckligen behöver framföras talar för att det hade blivit en ovana bland de gemena att klaga på arbete som inte nödvändigtvis hade en direkt relation till krigsmaktens behov, vare sig det kunde utföras utan ”stort besvär” eller inte.

Att värna om krigsmaktens behov var ju den absolut mest centrala uppgiften som krigsartiklarna ämnade att uppfylla, därför kan vi också se en utveckling som följer samma tendenser som de förändringar inom krigföring som Sverige behövde anpassa sig till under senare hälften av 1600-talet. Detta kan ses i följande exempel:

²¹ Karl XI:s krigsartiklar 1683, 3.

51. Ingen göra om Natten något Larm i Lägret, eller skiuta något Röör aff i oträngde måhle, hoo thet gör, straffes til lijfwet.

54. Ingen göra om nattetid, eller eljest, något oträngt Alarm i Läger eller Fästningar, då något fientligt är å färde, eller skjute något gevär av onödigt vis; ho sig därmed förser, straffes till livet; Men sker det eljest uti Städer, Fästningar och Garnisoner, när ej så stor fara är å färde, så miste Officeraren, som det gör, sitt Gevär, och böte 2 Månaders Sold, men den gemene löpe 3 gånger gatlopp.

Noteras bör att användningen av ”oträngde” respektive ”oträngt” innebär att något gjorts *utan* nöd tvång; dessa två artiklar ämnar alltså sätta stopp för onödiga alarm som kunde kosta truppen sömn, tid eller energi då det kunde vara krävande att ställa upp i stridfärdiga truppformationer, samtidigt fanns det en risk för att fienden skulle kunna utnyttja falska larm.

Samtidigt var det ju destruktivt i sig om larm inte ljöds när behovet fanns. Vilket förefaller vara den sannolika anledningen till de förmildrande omständigheterna rörande oträngt larm i städer, fästningar och garnisoner då ”ej så stor fara är å färde.” I ljuset av att den svenska militärens krig i slutet av 1600-talet hade blivit mer defensivt till sin natur samtidigt som ”den indelta krigsmakten var dimensionerad för att defensivt försvara de uppnådda landvinningarna, inte för att föra angreppskrig”²² ter det sig logiskt att effektiviseringen av försvaret av befästa orter har varit en prioritet i utvecklingen och omskrivningen av krigsartiklarna.

Kontrasterande så är skillnaden i följande två artiklar, artikel 52 i KA 1621 respektive KA 1683:s artikel 55, hårfin. Artiklarna behandlar försumning av vakten. Det har i KA 1683 tillkommit ett straff specifikt för *officerare* som försummade vakten; att dessa officerare skulle tjäna i en månad som gemen. Detta är i enklare termer ett ekonomiskt straff då även soldatens lön kunde ändras för att reflektera hans ”nya” tjänst vid temporär degradering. Om behovet av ett straff specifikt för officerare i KA 1683 är ett resultat av en mer jämlik arbetsfördelning mellan officerare och gemena soldater – det vill säga möjligheten att officerare tidigare under 1600-talet inte hade gått vaktpass – har inte framgått och därför inte kunnat säkerställas.

Nästa skillnad mellan de två uppsättningarna av krigsartiklar kommer i form av KA 1621:s artikel 58 respektive KA 1683:s artikel 62 som följer nedan:

²² Ericson Wolke 2004, 40.

58. Rymmer någon undan vår och Rijkens tjenst, som skrifwin, legder eller wärfwader är, eller och wiljer ifrån sijn Fahna, och then icke til thet yttersta förswarar, så länge hon kommer i sitt behåld igen, straffes til Lijfwet.

62. Kommer någon undan, Vår och Vårt Rikes tjänst, som skriven, lejd eller värvader är, eller och viker ifrån sin Fana eller Estandar, och den ej till det yttersta försvarar, till dess hon kommer i sitt behåll igen, straffes till livet. Samma straff vare över den, som oförlovat går ifrån det ena Regementet eller Kompaniet till det andra, eller ock tager på ett annat ställe tjänst och värvningspengar, förrän han från det första sitt riktiga avsked haver.

En så grov förbrytelse mot den militära disciplinen som avvikande från fana under strid var så pass farlig för arméns effektivitet att dödsstraffet var en fastställd norm redan i KA 1621, vad som är intressant är hur detta dödsstraff utvidgats till att också innefatta övergång mellan regementen eller kompanier. Detta förblir en av de tydligast motiverade förändringarna i alla de undersökta krigsartiklarna – det hade blivit ett så pass svårhanterbart problem att ett avskräckande straff blivit nödvändigt. Det är viktigt att notera att ett grymt straff var till för att avskräcka. Omfattande avrättningar var inte till någon nytta - ”en död knekt stred inte och saknade allt värde för kronan...”²³

Följande artiklar skiljer sig vid första titt så mycket ifrån varandra att det nästan går att missta dem för att inte vara besläktade alls. De behandlar alltså båda disciplin och ordning under tågande och avser att hålla truppen stridsduglig och organiserad utanför befästa positioner; varför det i KA 1683 också tillagts ”eller då Lägret satt är” medan KA 1621:s artikel 59 bara behandlade själva trupptåget – se nedan:

²³ Villstrand, 270.

59. Hwar och en achte medh flijt så i Tågande som elliest thee Platz honom tilordnat är, Och ingen stryke framman för annan, eller blande sigh bland trotzen, eller fättie sigh på wagnerne som effter ordningen bör vthi wapn til wärns reda tåga. Hoo thet gör straffes som fahrligheten är til, then theraff förorsakas kunde, hwilket Regementzrätten wetta bör.

61. Ingen frisk och hälsosam Soldat, skall varken i tågande vara från dess Estandar eller Fana, eller då Lägret satt är låta sig finna ifrån Arméen utom vakterna, utan pass och riktigt besked av dess Överste eller andre Officerare, vid livstraff tillgörandes.

Parallellt med detta har det beslutats om att bortta den i KA 1621 erbjudna rättssäkerheten som utgjordes av dom *enligt faran* genom att ersätta denna med ett konsekvent dödsstraff, vilket talar för att den upplevda farligheten med att ha en oorganiserad trupp i marsch eller i mindre befästa positioner inte kunde tolereras.

Därtill kan en av de tydligaste yttringarna av den svenska arméns skiljda rekryterings- och avlöningssystem vid stadgandet av respektive uppsättningar krigsartiklar avläsas i följande exempel:

61. Hwilken Fahna Ryttere eller Regemente Knechter kommer medh Fienden til at drabba, och tager flychten förr än the Sidhwäriorne icke mehra bruka kunne, skole stånda til rätta för Marsken och öfwerste Krijgzrätten.

62. Finnes skulden hoos Befälet, wari ährelöös och aff Lägret förjagat.

64. Vilka Regementer eller Kompanier, komma med fienden att drabba, och tage flykten, förrän de all möjlighet till fiendens avbräck gjort hava, de skola stå till rätta för Generalkrigsrätten.

65. Finns skulden hos Befälet, miste både ära, liv och gods, och Exekutionen över godsen anställes efter Sveriges Lag.

Inledningsvis ska det först noteras det mer praktiska klargörandet att ”all möjlighet till fiendens avbräck” gjorts utgjorde förutsättningen för när flykt var ursäktlig, till skillnad från det tidigare när soldaterna ”Sidhwäriorne icke mehra bruka kunne.”

Men vad som får artiklarna att verkligen stå ut ifrån mängden är tillägget om hanteringen av en officerares gods – år 1683 var inte bara det svenska rikets armé till största del bosatt i det svenska kärnlandet (Sverige och Finland) utan officerskåren var en i grunden professionell kår avlönad efter indelningsverket.

Vad detta innebär är att den avlöning av officerskåren som Karl XI möjliggjorde i och med sina reduktioner – särskilt den som beslutades under 1680 års riksdag – framkallade ett behov av att effektivt administrera de gods som tillföll officerare i form av avlöning och erbjud

ytterligare en avskräckningseffekt i och med klargörandet att dessa gods inte skulle tillfalla någon kvarlevande släkting enligt arvslag. Därför erbjöd detta stadgande en ekonomisk möjlighet för den svenska centralmakten att beslagta ett ”förverkat” gods utifrån ovan sedda princip.

Statligt konfiskerande av gods kunde dessutom sträcka sig utanför officerskåren när det gällde vissa brott, vilket kan ses nedan:

64. Ehoo som först tager flychten, må saaklöst ihjälslås, och ther han vndkommer, deeles til en skälm och vtropes offentligen therföre och wari fredlös.

67. Vem som i någon Aktion emot Fienden först tager flykten, den må saklöst ihjälslås, och där han undkommer, dömes och utropas offentligen för en skälm, vare fredlös och hans gods konfiskeras.

Det tillägg som ses ovan följer i samma spår som de tidigare behandlade artiklarna. Även om de indelta soldaterna inte avnjöt lika stora gods som officerare så tilldelades dem ändå ett så kallat soldattorp, som i allmänhet bestod av en bostad med en mindre tillhörande bit mark varpå soldaten kunde odla. Alltså kunde en indelad knekt förvänta sig att vara hemlös även om han skulle lyckats fly fältet med livet i behåll.

I en jämförelse av KA 1621:s 66:e respektive KA 1683:s 70:e artikel stöter vi på en intressant skillnad gällande uppgivande av försvar av fältskans, batteri eller redutt; det i KA 1621 stadgade ”medh mindre the tree stormar vtståt hafwa, och ingen hielp fått, och tå dödsnödh för handen är” övergår i KA 1683 till ”medh mindre de gjorde sitt yttersta till defensionen och ingen hjälp... varit att vänta.” Grunden för denna konkreta siffra om minimumet antal stötar som var tvungna att ”utstås” ligger med största sannolikhet i att Gustav II Adolfs nymodighet i sättet att föra krig på krävde en grundläggande och lättförståelig artikel som reglerade försvaret av just förenämnda positioner. Den taktik Gustav II Adolf använde sig av under fältslag innebar att hans underordnade batteri kanoner ibland kunde lämnas utan väsentligt skydd av större grupperingar infanteri eller kavalleri. Samtidigt var det även i vissa fall praktiskt, vilket senare var speciellt tydligt under de två första åren av trettioåriga kriget, att den svenska armén avancerade försiktigt och hela tiden tryggade sina positioner genom att anlägga omfattande fältbefästningar, till exempel fältskansar och redutter.²⁴

²⁴ Ericson Wolke, Lars. (2007). *Krigets idéer : Svenska tankar om krigföring*. Stockholm: Medströms Bokförlag. Sida 96.

Att detta stadgande senare har försvunnit och ersatts i KA 1683 kan härledas till den krigserfarenhet och träning som den svenska indelta armén som helhet besatt; det fanns inte längre ett behov av en lika grundläggande artikel. Likaså innebär övergången från ”och ingen hielp fått” till ”och ingen hjälp... varit att vänta” en reflektion av arméorganisationen, då befälet över positionen tillåtits att själv avgöra om positionen kunde hållas tills hjälp kunde komma.

En ytterligare manifestation av beslagtagning av gods som bestraffning kan ses nedan, likaså den utvecklade rättssäkerheten man i den svenska militären i vissa fall beslutat att erbjuda fältflyktiga:

69. Warder någon Fahna eller Regemente Fältflychtigh, tå skole the Tree resor effter annan, Sex wekor emellan hwar stämning, til rätta citeras, och them säker leigd gifwas til rätta och ifrån, sijn saak at förswara: Finnes the emoot Eedh och troheet handlat hafwa, tå skole the ährelösa och til Skälmar dömas , och billtoge läggias, hwad heller the tilstädes komma eller ey. Doch ther the sigh för rätten inställe, skal them Leiden obrotzligen hållas, och the släppas vppå frijan foot igen.

68. Om så illa hände, att något Regemente, Eskvadron eller Kompani, skulle träda ifrån sin ed och plikt, samt fly ut ur Fältet, antingen då man med fienden verkligen har att göra, eller eljest, hållandes sig för sådan sin otro och feghet undan, då skole de (om Vi eller den som Överkommandot förer, efter tidens, ortens och säkerhetens beskaffenheter, ingen annan Resolution emot sådane edsförgångare tage) trenne gånger till rätta citeras, och dem för lång tid emellan var stämning sättas, som till comparation nödig prövas; kunnandes dem till den ändan lejd och säkerhet till och från rätta givas, sin sak om de kunna och gitta att förswara; komma de, och Krigsrätten befinnes, att de emot ed och trohet, eller eljest oredeligen och illa handlat hava, då skola de efter Krigsartiklarna, och som deras gärnings förtjänst, dömas, dock dock sin lejd till godo njuta; komma de intet, och saken likväl kunnig och säker är, dömes likafullt äre- och fredlösa, och deras gods konfiskeras, som ovan förmält är.

Egentligen är de praktiska skillnaderna emellan dessa två artiklarna relativt små, men är fascinerande på grund av den väldigt utbyggda rättssäkerheten som däri klagörs. Den erbjudna lejden gällde alltså även om de åtalade (notera att plural här används för att artiklarna hanterar hela formeringar av soldater) dömdes vara skyldiga till brott – så länge de infann sig hos rätten för sitt försvar erbjöds de fri lejd ifrån krigsrätten även om de fanns vara skyldiga. Att detta skulle motiveras av behovet av soldater står klart; ett helt kompani på flykt var inte bara en administrativ mardröm utan utgjorde också ett allvarligt underskott av

soldater, speciellt om möjligheten fanns för de flyktiga att bevisa sin oskyldighet och återinställas i armén.

De praktiska skillnader som faktiskt figurerar i artiklarna är ändringen av KA 1621:s ”Sex veckor emellan hwar stämning” till KA 1683:s ”lång tid emellan var stämning” vilket är okarakteristiskt abstrakt för KA 1683 som hittills visat sig vara konkret, konsekvent och pedagogisk i sin utformning. Antagligen beror detta på att Karl XI, när det gällde något så viktigt som hela regementen, skvadroner eller kompanier på flykt ville ge militärrätten lite spelrum med den gällande tidsfristen för möjligheten att åter igen införliva dessa i armén, istället för att enligt KA 1621:s bestämda tidsfrist vara begränsad till exakt sex veckor mellan varje stämning.

I kontrast till ovan okarakteristiska övergång från det konkreta till det abstrakta återgår KA 1683 till den utveckling som får dess artiklar att framträda som mer strukturellt pedagogiska och lättförståeliga, vilket kan ses i följande exempel:

74. Twinge gemene Krijgzfolket Guberneuren at vpgifwa Fästning, och thet kan them öfvertygas, tå miste Lijfwet alle som något Befähl hafwe beklädt, och i samma twång Conseaterat, Och aff the gemene tages hwar tiyonde Man medh Lott vthi, och hängies. Thesse effter fölliande fall äre til at skatta vthi Fästningens vpgifwande: 1. Ytterste hungers nödh, at alt som een Menniskia kan lefwa aff, är förärdt. 2. All Värn förtagen, och ingen hielp mehre at förmoda, och at Fästningen lijkwäl innan kort tijdh måste komma i Fiendens händer medh alt folkens dödth och vndergång. Theffe fall skal Marsken medh sine Bisittiare skoda, och ther the sanne äre, döme them saaklöse, hwar och icke, straffes som sagt är.

74. Tvinga Krigsfolket Guvernören att uppgiva Fästning, och det kan dem övertygas; då miste liv, ära och gods, alla som något Befäl hava beklätt, och till samma tvång koncentrerat. Av de gemene tages var tionde med lott ut och upphänges, de övriga straffas på det sätt, som om Fältflyktiga förmält är.
75. Och på det orsakerna måge kunniga vara, varigenom en Officer och Soldat kan ursäktas, att hava vid någon sådan tid och lägenhet, och förr ej uppgivit någon Fästning, att han därför må saklös vara, så är efterföljande fall till att skatta, eftersom yttersta hungers nöd, då allt som en människa kan och bör leva av, vem det tillhör, är förtärt, så att sedan allt som till fångs varit, förståndeligen och i knappaste måtto utdelt, intet mer varken i publique eller privata hus, tillfinnandes är; jämväl all Värn och Ammunition tagen och förödd, ej heller någon Secours kunnat vara att förmoda.

Förutom den strukturella utvecklingen som utgörs av uppdelandet av KA 1621:s 74:e artikel i KA 1683:s 74:e och 75:e så tillkommer tillägget att endast om en officer eller soldat inte tidigare uppgivit en fästning så är de följande orsakerna applicerbara. Likaså tillkommer det att matförrådet i den belägrade fästningen ska ha varit ”förståndeligen och i knappaste måtto

utdelt” och att både allmänna och privata hus måste ha tömts på mat för att den föreskrivna hungersnöden ska utgöra en godtagbar anledning för uppgivning av fäste.

Att detta uttryckligen föreskrivs är med stor sannolikhet ett sätt att försäkra sig om att förhindra besättningar i eventuellt belägrade fästningar från att slöseriaktigt göra sig av med den mat de hade tillgå för att snabbare kunna rättfärdiga sin kapitulation eller övergivande av fästningen.

Nästa skillnader mellan KA 1621 och KA 1683 stöts på i artikel 76 i KA 1621 respektive artikel 84 i KA 1683. Artiklarna som båda förbjuder någon som befinner sig i bråk med annan att ropa på hjälp ”antingen hos sin Nation eller andra” med ett konsekvent dödsstraff skiljer sig ifrån varandra på det sätt som de väljer att bestraffa de som eventuellt, som svar på detta rop på hjälp, blandar sig i bråket. I KA 1683 har man valt att stadga ett konsekvent dödsstraff för även de som blandar sig i bråket medans det i KA 1621 föreskrivs genom det mildare ”straffes som för annat Myterij.” Än igen ser vi alltså utformandet av grövre men samtidigt mer konsekventa bestraffningar för att effektivt kunna avskräcka och sålunda få pli på manskaper i KA 1683.

De strukturellt sett mer pedagogiska förändringar som stötts på hittills har i regel utgjorts av ett metodiskt uppdelande av artiklar för att göra dessa mer lättöversynliga, i följande exempel har man valt att göra tvärtom; för att sammanfatta de artiklar som handlar om förräderi och kunskaps- samt gemenskapspläggande med fienden har man istället valt att kombinera dessa till en artikel, se nedan:

77. Gifwer någon kunskap til Fienden, straffes til Lijfwet.

78. Håller någhon språk medh Fienden, vthan vårt eller Marskens i Marcken eller Guberneurens i Fästningens befallning, straffes til Lijfwet.

79. Wäxler någhon breff eller budh medh Fienden vthan vårt eller Marskens eller Guberneurens wetskap och willie, straffes til Lijfwet.

80. Vppenbarar någon Lösen åth Fienden eller någon annan, straffes til Lijfwet.

77. Vilken, Befälhavare eller gemen, giver fienden någon kunskap, vare sig på vad sätt det vill, eller med fienden, utan Vår, Fältmarskalkens eller Guvernörens wetskap och vilja, det vare sig i Fält, Fästningar eller eljest, håller språk, växlar brev eller bud, den skall utan någon nåd mista ära, liv och gods; Men uppenbarar någon Lösen för fienden, det vare Officerare, gemen eller någon annan, miste livet.

Att utvecklingen dels utgörs av samma pedagogiska förbättring som hittills betecknat Karl XI:s krigsartiklar är tydligt men KA 1683:s struktur framstår också vara mer logisk än dess

anfaders. Det förefaller som att en sammanfattande artikel som utvidgar de områden och de sätt av kommunikation som omfattas av KA 1621:s artikel 77, 78 och 79 är att föredra ur ett strukturellt perspektiv. Mer tveksamt, ur ett pedagogiskt perspektiv, är att KA 1621:s artikel 80 även inkluderats i den nyare KA 1683:s 77:e artikel.

Ännu en krigsartikel som blivit utbyggd i KA 1683 är KA 1621:s artikel 81 vilken upptagits i KA 1683:s artikel 109. KA 1621:s artikel 81 är en grundläggande förordning om att var krigsman ”låte sigh nöia med thet Qwarter honom ... tilordnat warder.” Denna enkla förordning byggs i KA 1683 ut med ”och ej för sig själv något annat intaga, ej heller meddela, Salva-Gardera eller tillskriva androm något Kvarter utom sitt eget.”

Att denna utbyggnad i största mån berör armébefäl står klart; en gemen hade som regel inte den auktoritet som krävdes för att utföra särskilt många av de handlingar som artikeln förbjuder. Varför denna stadga kan tolkas som en yttring av behovet att förebygga de auktoritära företeelser som hade möjligheten att åsamka krigsmakten organisatoriska och administrativa svårigheter.

Skillnaderna emellan KA 1621 och 1683 fortsätter med KA 1621:s artikel 83 och KA 1683:s artikel 115 som båda reglerar försäljning och köp av kläder, värja, vapen eller annan del av munderingen samt ”krut, lod, hackor, pickor eller andra redskap.”

I KA 1683 har det valts att ovanpå det redan sedan tidigare stadgade gatuloppet för första- och andragångsförbrytare tillägga kravet av att den skyldige skulle ”igenskaffa, eller med sin lön betala” för vad han gjort sig av med. För tredjegångsförbrytare byttes straff ”som for annat Tiufwerij” i KA 1621 ut mot dödsstraff i KA 1683. Dessa ändringar i straff gällde även de som köpte sådana varor.

Alla de nystadgade dödsstraffen åsido kommer man i följande exempel över något för KA 1683 unikt – en referens till en utomstående lagstiftning som förklaras vara gällande för flertalet armébefäl på grund av de sociala implikationer brottet skulle innebära:

87. Intet balliande tilstüdes i Lägret eller Befästningen. faller någon träta, then skal skilias åth aff Regementz rätten: Hoo then andre vthmanar til balliande, tå stånde til Rättens Doom honom at entskylla eller fälla, effter som orsaken är til. Tilstädher och någhon Capitein, Leutampt, Fendrich eller Corporal sine Vnderhafwande at ballia eller fächta, och sådant icke affwär och hindrar, han skal therföre strax affdanckas ifrån sitt Embete och tiena på nytt för en gemeen Soldat, och ther någon skade föllier, stånde medh then brotzlige til rätta och sware til saken.

82. Intet slagsmål tillstüdes i Läger, Fästningar eller eljest, varken bland Över- eller Underofficerare och Gemene, utan faller något träta emellan Våre Officerare, som Adelsmän äro, eller Överbefäl, som icke Frälsemän äro, intill och med Kornetter och Fänrikar räknade, så skall de angivas och skiljas av krigsrätten, alldeles efter Vårt Plakat och Påbud om Dueller och slagsmål av den 22 Augusti 1682, som härjämte finnes; men sker sådant emellan Underofficerare, Korpraler och de Gemene, utom Adel och under Kornetter och Fänrikar, då skola sådana Underofficerare mista deras tjänster och tjäna så länge för Gemena, som vars och ens brott och förseende kan vara till, och emellertid icke heller njuta mer än gemens belöning: de gemena straffas med gatlopp, och eljest dömes särskilt för Sårsmål, skada och omkostnad efter Lag och Praxis.

Det duellplakat Karl XI hänvisar till var det andra som utkom i Sverige och efterträdde det av den 23 december år 1662. Båda dessa lagtexter markerade ”viktig[a] social[a] gräns[er]”²⁵ då de var avsedda för ”Ridderskapet och adeln sedan krigsbefälet och dess vederlikar”²⁶ samtidigt som gemene man istället stod under den allmänna lagen i frågan. Det är därför eventuella förbrytare avskiljs även i krigsartikeln genom klargörandet att duellplakatet bara var gällande adelsmän och överbefäl medans underofficerare och gemena tilldelas bestraffningar enligt den exklusivt militära förordning som stadgas i själva artikeln.

Det är sålunda på grund av avsaknaden av en likaktigt reglerande lagstiftning i samtiden som KA 1621:s förordning angående ”balliande” inte demonstrerar någon reglering för varken adel eller överbefäl. Vad som framgår är endast att om någon ”Capitein, Leutampt, Fendrich eller Corporal” tillåter sina underhavande att kämpa så skall han bestraffas. Det framstår dock som en ytterligare möjlighet att KA 1683:s 82:a artikel bygger på en moralisk och krigsrättslig grund som förekommer i KA 1621:s artiklar 25 och 31; vilka behandlas vidare i kapitel 2.2.

²⁵ Linstedt Cronberg, Marie & Östberg, Eva, (red.). (2004). *Våldets mening : makt, minne, myt*. Lund: Nordic Academic Press. Sida 177.

²⁶ Ibid, 177

Om detta är för att man under denna tidigare del av 1600-talet accepterade det kulturellt djupgående behovet hos adel och överbefäl av att försvara sin ära genom våld har inte kunnat klargöras men framstår som en absolut möjlighet då det dröjde mer än fyrtio år innan man i Sverige, i och med 1662 års duellplakat, stadgade lagar emot detta.

För en mer komplett bild och analys av den kulturellt ingrodda sociala funktionen som dueller, speciellt bland adligheten, utgjorde i 1600-talets Sverige vill jag rekommendera *Våldets mening: makt, minne, myt* av Linstedt Cronberg och Östberg samt Filosofie doktor Fabian Perssons *Bättre livlös än ärelös: Symbolik och sociala funktioner i stormaktidens dueller*. Likaså vidrör dessa texter också indirekt samma tidsenliga behov av att behålla sin ära intakt som nämnts tidigare i denna uppsats tillsammans med behandlingen av KA 1621:s artikel 22 och KA 1683:s artikel 26.

Den i KA 1621 direkt följande artikeln, artikel 88 återspeglas i KA 1683:s 88:e artikel. Båda dessa artiklar uttrycker ett kortfattat förbud mot våldtäkt av kvinnor med ett konsekvent dödsstraff i båda artiklarna. Vad som dock tillagts i KA 1683 är klargörandet att detta gäller kvinnor ”ung[a] [som] gam[la], det vare sig uti vän- eller fiendeland.” KA 1621 inkluderar ingen sådan detaljerad specifikation och nöjde sig med ”någon Qwinna.”

Att detta förbud, som var både grundläggande, kortfattat och lättförståeligt i KA 1621 har behövts utvecklas - och på det sätt detta gjorts på - föreslår att överträdande emot artikeln hade försökts ursäktas beroende på offrets ålder eller nationalitet.

Det ska observeras att ingen lagstiftning angående homosexuell våldtäkt går att finna i någon av de uppsättningar svenska krigsartiklar som häri behandlas, medans detta till exempel finns i de ryska av år 1716,²⁷ vilket tyder på att detta fenomen antingen inte har uppfattats som ett problem eller inte varit alls omfattande inom den svenska krigsmakten.

Nästkommade skillnad mellan KA 1621 och KA 1683 är den stora strukturella och pedagogiska förbättring man gjort i och med KA 1683:s kombinerande av KA 1621:s följande tre artiklar som hanterar anläggning av bränder under diverse förhållanden, se nedan:

²⁷ Anners, 73. Intressant är även den antinomi som Anners observerar i de ryska krigsartiklarna av år 1716. Då dessa har två olika straffgrader för ”frivillig homosexuell otukt” respektive homosexuell våldtäkt där den frivilliga handlingen av homosexuell otukt bestraffas hårdare än om densamma otukt skulle förövat med våld.

90. Ingen Soldat fördriste sikh at sättia Eeld på någon Stadh eller By, i Wänne Land medh willie, gör thet någon, straffes som annan Incendarius.

91. Ingen Soldat sättie Eeld på någon Stadh eller By i fiende Land, medh mindre thet blifwer honom befalt aff hans Befähl, anthen Ryttmästare eller Höfwidzman. Icke heller skal någon aff Befählet sådant Commendera vthan the hafwa befalning för sikh aff Osz eller Fältherren. Gör thet någon, tå stående thet til Marskens dom, hwadh hans brott är, och skattes vthi Domen både skadan så och thet hinder och affsaknat som krijgzwäsendet, wärt eller Marksens Vpsååt taget hafwer, Så och then fördel och nytto fienden therigenom hafwer bekommit, Och straffes så then brotszlighe til Lijff, Lem, hächte eller böther, som saken är til.

100. Ingen skal må sättia Eeld på någon Kyrckia, hostpital, Scholer, Qwarn, eller göra them onyttige vthan thet särdeles blifwer befallat. Ey skall heller någhon violera Präster, vthgammalt folck, Qwinnor, Jungfrwr eller Barn, medh mindre någon aff them sätter sikh til Wärns, med straff tilgörandes effter krijgsträttens Doom.

99. Ingen skall understå sig, utan Order, sätta eld på någon Stad eller by, mycket mindre i Kyrkor, Hospitaler, Skolor eller Mjölckvarnar, ej heller nederriva eller fördärva Bakugnar, hus, någon Bonderedskap eller annat slikt: den som häremot handlar, skall som en annan Mordbrännare och förbudsbrytare straffas till livet, eller eljest som saken kan vara till.

Att man inför förnyandet av krigsartiklarna tänkt i rätt banor när det gäller att göra artiklarna mer lättförståeliga och lättöversiktliga är speciellt tydligt här; för det första har man korrigerat den systematiska irrationaliteten som utgörs av de artiklar som avskiljer KA 1621:s 100:e artikel ifrån de andra två, uppenbarligen associerade, artiklarna.

Att det kunnat göras ytterligare förenklingar är föga förvånande. KA 1683:s inledande ”ingen skall understå sig, utan Order...” tillåter kombinationen av alla artiklar, med undantag av artikel 91:s rättsprocessliga kommentarer, eftersom varken vänne- eller fiendeland specifikationerna blir relevanta – i vilket land saken än gäller skall soldaten ha beordrats att anlägga branden. Att detta inkluderar neutrala byggnader såsom kyrkor, hospital och skolor samt för armén logistiskt användbara konstruktioner som kvarnar eller bakugnar var inget nytt, men undvarar behovet av att tilldela förbudet mot att sätta eld på dessa en egen artikel, vilket man tidigare gjort i KA 1621.

Det faktum att KA 1683:s artikel 99 är en sammanfattande artikel som endast reglerar anläggning av brand betyder dock att KA 1621:s artikel 100:s ”Ey skall heller någhon violera Präster, vthgammalt folck, Qwinnor, Jungfrwr eller Barn...” bortkommer. Någon artikel med likvärdig innebörd figurerar heller inte i KA 1683. Att detta bortkommit kan möjligtvis härledas till att en jämlik stadga tillkommit i Sveriges allmänna lagstiftning, annars får dess försvinnande från ett så pass komplett verk som KA 1683 nästintill ses som ett misstag av lagstiftarna.

Nästa skillnad emellan KA 1621 och KA 1683 finns i en förordning som också den hanterar armétruppers samspel med civilbefolkningen, se följande:

94. Hoo sin Wärd eller hans hion slår ther han blifwer förlagd, straffes förste och andra gången til lärn, Watn och Brödh, och ware ogillt hwadh han får för skada: Hafwer han gjort någhon förledes skada, tå sware effter som gärningen är til.

110. Den Officerare eller Gemen, som sin Wärd, Värinna eller dess hjon, varest han innelagd är, slår, stöter eller motvilligt, försåteligt vis plägar, eller på något sätt skada gör, han skall först göra Värden eller Värinnan avbön, uppfylla allan skada dubbelt, och ändå straffes som personerna och gärningen är till: Gör han eljest sår, stick eller annan skada, på deras kropp, skall han efter sakens beskaffenhet, och Krigsrättens erkännande, plikta med dubbla böter, gatlopp, eller annat straff, som Lag och Förordningar förmå.

Problematiken gällande inkvarteringarna av soldater i städerna, som utgjorde en av de största tvistefrågorna mellan borgerskapet och kronan under hela 1600-talet,²⁸ kan tydligt åskådas genom dessa två lagstiftningar. På grund av denna problematik framstår de i KA 1683 stadgade straffen, i form av dess konkreta och förstärkta bestämmelser, logiskt utarbetade för att mer effektivt kunna forma krigsmännens interaktioner med civilbefolkningen.

Till exempel kan behovet av detta kan ses tydligt då huvudstadens borgerskap i februari 1630 klagade över ”thet gruffweliga Öffwerwåld som Sålldataerna drifua med röffuande och siälände.”²⁹ Samtidigt förekom det kontinuerligt en lång rad övergrepp från beväpnade soldater mot obeväpnade stadsbor och flera soldater ställdes inför rätta på Stockholms rådstuga anklagade för stölder eller våldsbrott. Den nya förordningen till trots så förblev interaktionerna mellan soldater och civila en tvistefråga långt in på 1700-talet.³⁰

²⁸ Ericson Wolke 2004, 52.

²⁹ Ibid, 52.

³⁰ Ibid, 52.

KA 1683 fortsätter, i och med sin 104:e artikel, att kombinera artiklar från KA 1621 och på så sätt göra dem mer översiktliga och lättförståeliga, se nedan:

95. Ingen driste drifte sigh at hindre them som tilförning göre i Lägret eller Staden, eller kaste theras godz aff, eller bortaga theras hästar, hoo sådant gör, straffes til Lijfwet.

96. Hoo som röfwar eller stial någhon Boskap eller annat likt i Wänneland, eller aff them som tilförning göra til Lägret, eller och tager i fiende Land vthan förloff, straffes som för annat Råhn och Tiufwerij.

104. Om någon uti fiendeland emot förbud, rövar eller tager Hästar, Boskap eller annat, såsom ock trugar något av dem, vilka till Läger, Fästningar eller Städer allehanda Proviant och Varor tillgöra, kastandes varorna av, eller dem eljest fördärvar, en sådan straffas utan nåd till livet.

Den första förändringen man gjort är att inleda artikel 104 med samma förordning man finner i KA 1621:s 96:e artikel för att senare också införliva densammes 95:e. Härnäst är det utbytandet av artikel 96:s ”Wänneland” till fiendeland som har en praktisk betydelse. Om denna förändring var ett resultat av att betydelsen av KA 1621:s 95:e inte skulle lida, då denna i KA 1621 hänvisat till de som rent allmänt gjorde ”tilförning” till lägret, vare sig detta var i vänne- eller fiendeland, eller för att armén i vänliga länder skött varutillförseln till sina läger själva har ej kunnat avgöras. Avslutningsvis bytte man även ut det i KA 1621 förordnade straffet ”som för annat Råhn och Tiufwerij” mot ett konsekvent dödsstraff – ett av KA 1683:s utmärkande drag när det gäller förändringar av den i KA 1621 lagda grunden för bestraffningar.

Påföljande skillnader emellan KA 1621 och KA 1683 utgörs av i KA 1621 artiklar 98 och 102 respektive KA 1683:s artikel 118. Dessa artiklar, som båda angår förtidig plundring (98) och förtidigt supande (102) när en fientlig position anfalls. Utöver dessa artiklars förbud emot förtidig supning respektive plundring var dem identiska. Varför dessa i KA 1683 kombinerats genom det logiska ”... då bör ingen slå sig på något byte, eller dricka sig drucken, förrän allt Fästningens värn är intaget...” Alltså är detta ännu en pedagogisk förbättring samt systematisk förenkling av föregångarens artiklar.

KA 1621:s artikel 101, som hamnat i kläm mellan de som behandlats i den föregående paragrafen, är återspeglad i KA 1683:s 119:e, 120:e och 121:a artikel. KA 1621:s 101:a artikel uppgörs av regler för följande: Byte som plundras, avlämningsprocessen av fångar och belöningsprocessen för fångar. Alla dessa tre stadgande har utvecklats och tilldelats varsin artikel i KA 1683. Regler för byte som plundras framgår i 119:e, proceduren för avlämning av

fångar tas upp i 120:e samt tillvägagångssätt för ”disponer[ing] och förordn[ing] med Ranceonen” föreskrivs i den 121:a artikeln. Denna utveckling utgörs alltså av ännu en pedagogisk och strukturell förbättring.

Ett annat av de utmärkande dragen för Karl XI:s krigsartiklar av år 1683 var utbyggda bestraffningar av korruption bland officerskåren, nedanstående exempel följer i samma spår:

104. Ingen Öfwerste eller Capitein lähne vthi Munstringen anars folk at fylla sijn Redd, hoo thet gör, ställes för krigzrätten och dömes ther til en Skälm, sedhan weckles Fahnan tilsaman öfwer hufwudet på honom, och drifwes aff Lägret medh stockknechtar.

125. Ingen Officerare, hög eller låg, skall vid Mönstringar sig understå, låna antingen åt eller av androm Folk att fylla sina Rotar eller Leder med, ej heller under sitt Regemente och Kompani någon understucken och blind, som ej för Soldat antagen och Fanan svurit, samt i verkeligen tjänst är, bruka och genom Mönstring eller eljest bedrägligen passera låta: Och till att så mycket bättre komma med slikt under vädret, så tillåtes och förmanes härmed alle, att sådant antingen för Oss själva, Vår Fältmarskalk, Mönstringskommissarier eller eljest att angiva, skolandes den som det gör och beviser, därför få tjugo Riksdaler, och om han så begärer, sitt avsked; men däremot skall den Officerare, som sådant bliver överbevisat, ej allenast betala de tjugo Riksdaler, och skaffa i de understucknas och de för angivandet dimitterades ställe, gode och duglige Karlar igen, utan ock därjämte sättas ifrån sin tjänst utan avsked, som en otrogen tjänare.

Problematiken som kunde uppkomma i och med mönstringar uppmärksammades av Gustav II Adolf redan i hans krigsfolksordning av år 1619 då han klargjort att två olika slags personer behövdes till utskrivningskommissarier – stadspersoner för att skriva in och krigsmän för att anamma. Nils Erik Villstrand uttrycker detta som så att, ”representanter för civilförvaltningen behövdes som en motvikt till krigsbefälets önskan att öka sina trupper till den grad att allmogens rätt kränktes eller för att förhindra att befälet tog mutor. Den militära närvaron var nödvändig för att kronan skulle få dugligt folk och för att förhindra att den andre kommissarien av olika orsaker ’see igenom finger medh them som skrifwas borde.’”³¹

Men den extensiva utbyggnad som den tidigare förordningen här har fått vittnar ytterligare om en underliggande problematik med korruption bland officerare. De missförhållanden som denna korruption kunde ge upphov till yttrade sig till exempel i en mängd rymningar. Att

³¹ Villstrand, 79.

detta förblev problematiskt trots KA 1621:s stadgade förbud framgår bland annat då Henrik Fleming 1639 påpekade i ett brev till kansler Axel Oxenstierna de orättvisor han varseblivit i samband med utskrivning och mönstring i Finland: ”Bestickliga individer bland adelns fogdar, kaptener och till och med högre regementsofficerare lät byta ut lagskrivna knektar mot andra bland dem som var så fattiga att de saknade pengar till mutor.”³² På grund av detta ter sig utvecklingen av artikelns stadga logisk då starkare kontroll behövdes.

KA 1621:s artikel 105 som förbjuder lejning med straffet att första och andra gången ”löpe gatuloppet” och tredje gången ”miste hufwudet” återspeglas i KA 1683:s artikel 126 och 127. I KA 1683:s 126:e artikel, som nu förbjuder lejning, mutning och beställning (med stor sannolikhet syftar detta på agerande för att slippa tjänstgöra) bestraffar sådana förbrytare första och andra gången med ”sex gatlopp” och för de som bryter mot stadgan en tredje gång kvarstår straffet om halshuggning. Den del av artikel 105 som i KA 1683 utgör artikel 127 är om ”någon Capitein eller Officerer bär wetskap at hans Soldat låter sikh leya...” vars stadgan, både om brottsbeskrivningen och bestraffningen, förblir identisk i dess uppdelade form.³³

Ytterligare en artikel i KA 1621 som angår mönstringen har fått sin tidigare stadgade bestraffning påökad. KA 1621:s artikel 106, som återkommer i KA 1683:s 128:e artikel som förbjuder att någon ”lånar Häst, Sadel, Pistoler, Vapen eller något tyg och Gevär, visandes sig därmed på Mönstring...” Vad som dock förändrats är alltså bestraffningen för ett sådant överträdande emot lagstiftningen – förvisning ifrån lägret i KA 1621 har övergått till att första gången bestraffas med sex och andra gången nio gatlopp, något specifikt straff föreskrivs dock inte för en tredje gång. Det har också lagts till att angivaren av en sådan förbrytelse får hälften av de förverkade artiklarna som beslagtogs i och med påkommandet av brottet.

Oberoende av KA 1621:s relativa kvalité bland samtidens krigsartiklar förefaller den ibland att vara mindre väl uttänkt, ett av de absolut tydligaste exemplen på detta är följande:

³² Villstrand, 267.

³³ Det ska noteras att lejning var trots KA 1621:s artikel 105 tillåten till och med utskrivningen 1627. I instruktionerna till år 1630:s utskrivning tilläts ingen som helst lejning. Villstrand, 226.

107. Fördärfwar någon sin häst medh willie, menandes therigenom at slippa heem, eller blifwa affdanckat, deles til en Skälm, och miste häst och Tyg och förwijses Lägret.

129. Fördärvar någon sin Häst med vilja, menandes därigenom att slippa hem, eller bliva avdankad, den samma skall första gången löpa sex och andra gången nio gatlopp, men tredje resan dömas ifrån Livet.

Den paradox som KA 1621:s artikel 107:s stadga innebar är omöjlig att missa – att straffa en soldat för ett brott som uttryckligen begås för att bli avdankad med förvisning från lägret och att därigenom släppa honom ur tjänsten var onekligen inte särskilt väl uttänkt. Troligt är att man hade förtroende i att det föreskrivna skälmsstraffet skulle vara tillräckligt avskräckande för att förhindra merparten av dessa förbrytelser.

Förordningen visar sig dock inte ha haft den tänkta avskräckande effekt det hoppats på, i alla fall inte i tillräcklig omfattning, då man valt att ersätta skälm- och förvisningsstraffet med tre stegrande straffgrader. Att dödsstraffet inte tillämpas förrän vid tredje förbrytningen tyder på att kronan fortfarande försökte spara in på sin manskraft, vilket trots allt var ett av stormakttidens Sveriges största problem.

Även KA 1621:s artiklar 109 och 111 respektive KA 1683:s artikel 131 följer vad som hittills kunnat uppfattas vara en av de generella idéer som drivit författandet av KA 1683 – att göra artiklarna mer lättförståeliga och överskådliga. Artiklarna som berör ”förloving” (109) och ”förloosning” (111) av soldater ur tjänsten stadgar att denna endast är tillåten av mönsterherrarna och förbjuder, som karakteristiskt för KA 1621, flertalet uttryckligen nämnda befäl att erbjuda en soldat denna förlovning ur tjänst. Förändringen här i övergången till KA 1683 är densamma som ofta setts innan, det har valts att nöja sig med att förbjuda ”Över- eller Underofficerare” från detta samtidigt som det tillkommit en specifikation att detta gäller de ”beständige Regimentena” – det vill säga de regementen som uppkommit genom indelningsverket – samt att hopsätta de besläktade artiklarna 109 och 111 till en enda.

Nästa skillnad emellan krigsartikeluppsättningarna är att det i KA 1683:s artikel 135, som återspeglar KA 1621:s 114:e artikel har fått ett kortfattat tillägg. I KA 1621 förbjuder artikeln ”Ryttmästare eller Capitein drage vthur Lägret vthan... tillstånd.” Detta förbud har i KA 1683 blivit ”ingen... drage ut ur Läger... att sollicitera om sin Lön... utan... tillstånd.”

Avslutningsvis så bör KA 1621:s artikel 115 och KA 1683: artikel 136 tas upp. Båda dessa artiklar förbjuder officerare att ”förhålle sijne Soldater theas Söld eller Lähning.” I KA 1683 har man dock bestämt sig för att dessutom tillägga ”Proviant, Kläder eller annat...”

Bestrafningen för ett sådant brott har också ändrats – i KA 1621 föreskrivs straff ”såsom för annat Tiufwerij” och i KA 1683 ska den skyldige ”betala åt dem... dubbelt igen, och därtill med tre Månaders Traktamente för honom kortas och innehållas.” Tredjedelen av det traktamente som skulle avkortas erbjöds den eventuella angivaren av brottet och åter igen kan det ses hur belöning för angivning används i en stadga som reglerar korruption bland just officerskåren.

Alltså kan det ses att skillnaderna emellan KA 1621 och KA 1683 karakteriseras av strukturella och pedagogiska förbättringar, införandet av konsekventa dödsstraff, allmänt strängare föreskrivningar av straff, utbyggda brottsdefinitioner och en ökad fokus på arméns officerare i lagstiftningen.

2.2 Bortfallna artiklar

De artiklar från KA 1621 som inte finns representerade i KA 1683 är följande: 25, 31, 34, 48, 118 och 119.

Artikel 25, som stadgar att om ”någon Riddersman aff Adel eller Oadel vthan om sitt kall aff hastig wrede vthi Collatz eller elliest, således medh ordh eller gärningar förtörnar, at thet enom Riddersman icke står til at lijda, tå klaghe then sådant wedarfars...” Artikeln är i sig det närmsta man i KA 1621 kommer till den i KA 1683 stadgade 82:a artikeln, som refererade till duellplakatet för bråk mellan de som var adel eller högre befäl och kan mycket väl, tillsammans med KA 1621:s artikel 31, ha utgjort den moraliska grund som utgåtts ifrån när det kom till stiftandet av den senare (82:a) artikeln samt själva duellplakatet.³⁴ Artikel 31 bygger alltså också på detta med en föreskrift angående ”hwadh underbefählet och theras underhafwande gemene Ryttare och Knechter anlangar, tå wari then som them til heder och ähra angriper, skyldig thet til at bewijisa, och skal Procederas ther medh såsom emellan Iemlijka.” Kombinationen av artikel 25 och 31 skulle alltså kunna vara den grundläggande rättsliga samt moraliska utgångspunkten för KA 1683:s 82:a artikel samt – det av Karl XI utfärdade – duellplakatet av år 1682.

Artikel 34, som är en mildring av brottet som stadgas i den föregående, 33:e artikeln (sargning av befäl uti fält eller besättning) utgör en av de besvärligare föreskrifterna att tolka.

³⁴ Se ovan, s. 24.

Artikel 34 stadgar sålunda att om ”thet” sker uti ”[q]warteret eller i [s]täderne, ther the hwar vthi sitt Logemente äre tilsammans kompone, tå skärskode Regementz Rätten thenne saak, och hwad them billigt synes, erkänne the arbitraliter.” Att dess komplicerade utformning – vilken grundas i regementsrättens särskådning av en så pass allvarlig situation som sargning av befäl – sannolikt inte var önskvärd i en lagstiftning, som till stor del utmärks av sin metodiska och pedagogiska natur gällande bestraffningar, är föga förvånande. Vilket sannolikt är anledningen till att artikeln har bortfallit.

Nästkommande av de KA 1621 artiklar som fallit bort i och med KA 1683 är artikel 48. Artikeln stadgar att trots att ”soldaterne skole lijda och respectera theres förmän och Befähl... så skal doch sådan respect... altidh så wara förstånden, at then sträcker sig til Wårt och Rijksens gagn och bästa och icke annars...” Denna artikel följer och utgör en modifikation av 47, vilken stadgar att ”Befåhlet skole drifwa Arbetet...” som återspeglas i KA 1683:s artikel 52. Likaså är KA 1621:s artikel 49 återspeglad i KA 1683:s artikel 53,³⁵ vilket innebär att artikel 48 helt enkelt inte uppfattats vara nödvändig eller möjligtvis till och med inte varit önskvärd på grund av vad den föreskriver.

Artikel 118 i sin helhet lyder som följer: ”Thet är och enkannerligen aff nödhnen at rätt och rättwijso, så wäl vnder krigzfolket som andre, vthan wåld och ordentligen skeppas.” Egentligen är förordningen utan praktisk applikation – uppmaningen att rättvisa ordentligen och utan våld skulle skipas innebar sannolikt en enkel vädjan till armén och dess jurister i hopp om att ordningen skulle upprätthållas. Uppmaningen framstår som överflödig i sitt sammanhang, och borttogs antagligen av just denna anledning.

Artikel 119 förkunnar att, ”Konungen är Gudz Doom hafwande på Iorden, han är högste Dommaren så i Lägret som hemma.” Förkunnelsen försvann antagligen ifrån krigsartiklarna för att Karl XI funnit den överflödig då det av honom genomförda karolinska enväldet baserades på teorin att monarken var en absolut auktoritet ansvarig endast inför Gud, vilket innebar att artikelns innehåll redan bör ha förkunnats genom andra åtgärder.

Alltså har det från KA 1621 bortkommit sex artiklar vars praktiska applikation inte direkt återspeglas i någon ny föreskrift i KA 1683. Inte heller skulle jag vilja påstå att dessa artiklar skulle behöva - eller att de ens skulle vara givande om de - återspeglas i KA 1683 på grund av att deras relevans i stort var förlegad.

³⁵ Se ovan, s. 15.

2.3 Tillkommande artiklar

Det ska noteras att de under denna rubrik redovisade artiklar hanteras under antagandet att ett intagande av dessa bestämmelser – som inte har några motsvarigheter i förebilden – tyder på att man antingen mött särskilt stora svårigheter med att bekämpa sådana företeelser eller att man i och med en senare bedömning beslutat att man inte kunde tolerera en enda sådan företeelse. Detta är en korrelation som också framhävs av Anners.

De artiklar i KA 1683 vars praktiska applikation inte återfinns i KA 1621 är följande: 9, 12, 13, 43, 45-49, 76, 78, 83, 85-87, 90-98, 102, 103, 105-108, 112, 122, 123, 138, 139 och 141. Dessa artiklar kan delas in efter följande systematik:

- Om GUDs Tjänst och Predikan – 9, 12, 13.
- Om överdåd och Värjeblostande – 43, 45-49.
- Om Förräderi och Kunskaps- samt Gemenskapsplägande med Fienden – 76, 78.
- Om olovliga sammankomster, Myteri och Slagsmål – 83.
- Om Dråp och Mord – 85-87.
- Om Våldtäkt, Lägersmål, Horeri och Sodomitiske Synd – 90-98.
- Om Brand, Rövande och Stöld – 102, 103, 105-108.
- Om Kvarter och Läger – 112.
- Om Städernas och Fästningars erövrande, samt däruti befintligt byte, och om Fångar – 122, 123.
- Om Sold och Löning – 138, 139.
- Om undanskaffande och döljande av ogärningsmän – 141.

Av de tre artiklar som faller under kapitlet om gudstjänst och predikan utgör artikel 9 en stadga emot officerares försumning av ”[b]ön eller Korum,” vilken hade uppfyllt samma funktion som KA 1621:s artikel 7 om det inte varit för att denna *inte* föreskrivit en specifik bestraffning för officerare utan endast gällde den ”Soldat Chorum försummar...” Artiklarna 12 och 13 förbjuder officerare (12) och gemena (13) att ”överlastade av drycker” göra ”någon förargelse” under korum, med separata straff gällande officerare och gemena.

Av den nästa tillkommande gruppering artiklar (43 och 45-49) så angår dessa: blottning av värja i veredesmod under gudstjänst (43), våld mot vakt (45, 46), blottning av värja emot patrull eller de som går ronden (47), soldaters tumult på gator och hugg i stenar (48) samt officerares tumult på gator och hugg i stenar (49). Likaså gäller de två sistnämnda artiklarna, precis som artiklarna 12 och 13, separata straff för samma brott beroende på om det begicks av en soldat eller officerare.

Artikel 76, som föreskriver att "[v]ilken av Våre undersåtar eller infödde vore sin ed och trohet så förgäten, att han reste hår, eller bore avogan sköld emot Oss, eller Våre efterkommande, eller eljest med fienden hemligen stämplade, han haver förgjort liv, ära och gods." Artikel 78 fortsätter på samma förrådiska linje: "Vilken som alldeles överlöper till fienden, hans namn skall på galgen anslås, dess gods konfiskeras, och om han ertappas, själv med livstraff anses." Det är först och främst svårt att förstå KA 1621:s avsaknad av liknande artiklar, speciellt i en tid då anspråket på Sveriges krona bestreds av Sigismund Vasa och hans söner ända tills 1660.³⁶ Vad dock ter sig enklare att förstå är det eventuella behovet av dessa två, eller liknande stadgan, i synnerhet med införlivandet av Blekinge och Skåne i det svenska riket, på grund av det långvariga motstånd mot övermakten man såg specifikt i Skåne.³⁷

Den ensamstående 83:e artikeln föreskriver bestraffningar för de officerare eller gemena som "... fäller och talar sådana ord, varigenom något Myteri förorsakas *kan...*" (min kurs.). Blotta möjligheten att uttalade ord kunnat leda till myteri ansågs tillräckligt för att straffa någon "till livet eller eljest." Att detta stadgats i KA 1683 förespråkar en allmänt lägre tolerans för negativa yttranden om krigs- och konungamakten än tidigare.

Ytterligare så behandlar artiklarna 85, 86 och 87 allihop mord och dråp. Den 85:e artikeln förkunnar att det enda som rättfärdigar ett dråp är självförsvar och då endast under "trång och rätta livsnöd." Artikel 86 bygger vidare på detta och stadgar ett straff för de som "bjuder eller köper någon, annan att dräpa..." för att den – i dagens föreställningsvärld någorlunda mindre realistiska – 87:e artikeln förbjuder mord eller dråp genom "förgörning eller trolldom."

³⁶ Sigismund Vasas son Johan II Kasimir avstod sitt och sina efterkommandes anspråk på den svenska kronan i och med freden i Oliwa 1660.

³⁷ Detta är alltså relevant på grund av att den svenska armén idkade rekrytering i dessa landskap och därför försatte sig själv i en position där den riskerade att soldater, med en skånsk eller till och med dansk lojalitet, kunde förråda sin tjänst i den svenska armén. Detta försöktes undvikas i största möjliga mån genom att förlägga de ifrån Skåne utskrivna soldaterna i rikets yttersta hörn.

Behovet av artiklar som bestraffade dråp och mord, även om dessa brott även i samtiden var moraliskt förkastliga, är inte alltför förvånande.

I den följande grupperingen om våldtäkt, lägersmål, horeri och sodomitisk synd som innefattar artiklarna 90-98 förkunnar artikel 90 att lägersmål endast ska ske "... emellan ogifta [p]ersoner..." Artiklar 91, 92, 93 och 94 alla behandlar samma brott – "enskilt hor."³⁸ Av dessa utgör 92, 93 och 94 straffgraden för andra-, tredje- och fjärdegångsförbrytare medans den inledande 91:a artikeln specificerar brottet och förstagångsbestaffningen vilken var "åttio Daler Silvermynt, eller... sex gånger gatlopp."

De systematiskt besläktade 95:e och 96:e artiklarna stadgar bestraffningar för "Lägersmål och Hor uti Skyldskapsleder." Att incestuösa giftermål eller sexuella relationer var ett *praktiskt* problem för armén är inte troligt, det är sålunda sannolikt att dessa artiklar stadgats som ett uttryck för samtidens kulturella och därav allmänna övertygelser. Kjell Å. Modéer hänvisar till Petrus Pappus von Tratzbergs verk *Corpus Iuris Militaris* som beläggning för att militärrätten "också betraktades som ett uttryck för folkens rättssedvänjor."³⁹

Artikel 97 förbjuder giftermål medan ens laggifta hustru fortfarande lever samtidigt som artikel 98 förbjuder tidelag och i denna förekommer den enda i KA 1683 stadgade bestraffningen om att en förbrytare skulle brännas på bål.

De tillkommande artiklar som finnes under kapitlet Om Brand, Rövande och Stöld hanterar tjuveri under marsch (102), stöld var man är förlagd (103), stöld ifrån herre och husbonde (105), bestämmelse om tillvägagångssätt med hittade artiklar (106), utpressning av de som passerar vakten (107) och stöld ur de hus eller vagnar som tillhör riket (108). Av dessa stadgar 105 och 108 dödsstraff, medans bara 106 föreskriver bestraffning som "för annat tjuveri."

Artikel 112 är en av få tillkommande artiklar med en administrativ innebörd, den lyder som följer: "Ingen... skall ut ur Läger, Garnisoner, Fästningar eller andre orter där man kommanderat är, bliva ifrån sitt folk... över natten..." En föreskrift som sannolikt var ämnad att bevara disciplinen även bland de soldater som var förlagda i mindre utsatta områden samt förhindra ett förfall av utpostens potentiella defensiva kapabilitet.

³⁸ Enskilt hor innebar sexuellt umgänge mellan en gift och en ogift person.

³⁹ Modéer, 32.

Artikel 122 utgör ett förbud emot att ”från någon annan dess Fångar eller vunne personer, antingen med våld eller eljest frångå...” I och med att krigsfångar betraktades som förmögenhetsobjekt, då de inbragte lösen⁴⁰ har sannolikt krävt en stadgad bestraffning för att avvärja eventuellt bråk inom den egna armén därom. Artikel 123, som också hanterar byte – i detta fall beslagtagna fanor och standar – föreskriver att dessa måste presenteras inför ”[konungen] eller Fältmarskalken inom tjugofyra timmar” för att belöning ska utbetalas och straff inte ska drabba den som behåller en beslagtagen fana eller standar.

Att man i flera av KA 1683:s artiklar har försökt tämja korruption bland arméofficerare går vid det här laget inte att förneka, till denna samling artiklar räknas även 138. Artikel 138 föreskriver ett möjligt – ”efter sakernas omständigheter och tidens lägenhet” – dödsstraff ifall ”någon Officerare låter betala sig på mer Folk än han verkligen haver...” Vilket härav utökar det område inom vilket korruption framstått ha varit aktuellt med även förskingring av arméresurser (artikeln innefattar uttryckligen löningar, sold och proviant).

Vidare så förbjuder artikel 139 krigsfolket, när det är församlat, att ”offentligen [ropa] efter penningar...” med ett stadgat straff som för annat myteri.

Avslutningsvis så tillkommer artikel 141 som stadgar att den inte skall ”[någon], eho den ock må vara, hög eller ringa, understå sig, på vad sätt det ske må, att veterligen dölja och underhålla någon...” ifrån fienden, förrädare eller brottsling och inte heller ”hjälpa till att undanskaffa någon...” samtidigt som det fastställs att den som bryter mot denna artikel ska straffas på samma sätt som den han underhåller ska, avgörandes av den undanhållna personens brott.

Sålunda har man alltså i KA 1683 stadgat trettiosex nya förordningar; varav tre enbart har stadgat specifika straff för eventuella överträdanden gjorda av officerare då dessa överträdanden av gemena täcks av andra artiklar. Nio stycken behandlar kulturellt viktiga – men praktiskt sett nästan irrelevanta – handlingar under kapitlet Om Våldtäkt, Lägersmål, Horeri och Sodomitiska Synd. Våld och stölder tilldelas båda sex nya artiklar vardera. Myteri och förräderi ser en tillkomst av fem artiklar och en artikel introducerar en ny brottsbeskrivning för och bestraffning av korruption bland officerare.

⁴⁰ Brusiin, 381.

3. Slutsats

Som framgått av ovan gjorda jämförelse mellan de svenska krigsartiklarna av år 1621 och 1683 har alltså en betydande utveckling av krigslagstiftningen tagit plats. Uppsatsen har hittills gått igenom på vilka sätt som KA 1683 är annorlunda KA 1621. Vad som kan avläsas i denna redovisade skillnad är hur krigslagstiftningen till och med stadgandet av KA 1683 förändrats för att lösa sin tids organisatoriska, disciplinära och moraliska problem, vilka därför därigenom speglas.

Det har varit möjligt att utläsa ett starkt samband mellan de ändringar och de kompletteringar som påträffats i denna studie. Men först avser jag att identifiera dessa. Så vilka kompletteringar och ändringar i krigslagstiftningen tog plats mellan 1621 och 1683?

De tillkommande artiklarna, uppvisade i kapitel 2.3, som utgör alla de kompletteringar som gjorts, följer i stort sett samma linje som de förändringar som behandlas i kapitel 2.1. Det har stadgats flera nya artiklar för hantering av soldaternas moraliska förfall,⁴¹ nya straff och brottstyper för officerare,⁴² flertalet artiklar gällande stöld,⁴³ bestraffningar för förräderi och myteri,⁴⁴ samt våld och mord inom armén.⁴⁵ Det kan antagas att de brott som artiklarna stadgar straff för har uppvisats i en viss omfattning och därför har ett behov av regler som hanterade dessa mötts.

Intagandet av de stadganden i KA 1683 som är utan motsvarighet i KA 1621 tyder sålunda på att man haft svårigheter att bekämpa, eller varit starkt motiverad att inte alls tillåta, sådana företeelser som dessa förbjudit. Men även om dessa kompletteringar ger ett visst underlag för att bedöma de motiv som var avgörande för krigsartiklarnas utveckling så har de mindre upplysningsvärde än de förändringar som de sedan tidigare existerande artiklarna genomgått.

De förändringar som noterats kan i regel delas in i någon av följande kategorier:

- Straffskärpningar.

Straffskärpningarna tillåter möjligheten att bedöma vissa av de förhållanden som motiverat utvecklingen av respektive stadgande. Att man skärpt straffen i förhållande

⁴¹ Se ovan, s. 35

⁴² Se ovan, s. 34 och 36.

⁴³ Se ovan, s. 36.

⁴⁴ Se ovan, s. 34, 35 och 36.

⁴⁵ Se ovan, s 34 och 35.

till KA 1621 leder till den slutsats att det har ansetts vara nödvändigt, med hänsyn till antingen rådande samhällsförhållanden, disciplinärt och moraliskt varierande soldatmaterial, ändringar i krigföringen eller annorlunda internationella förutsättningar, för att i sin tur stärka den avskräckande faktorn i lagstiftningen.

- Utvidgande av rekvisiten för en viss brottstyp.
Det är sannolikt att rekvisiten för vissa brott utvidgats för att motverka vissa gärningar som var särskilt farliga på grund av antingen dess frekvens eller risken som de på grund av sin karaktär medförde för arméns effektivitet och stridsduglighet. Sannolikt är att det kan utläsas en korrelation mellan straffens grymhet och hur farligt brottet ansågs vara.
- Pedagogiska förändringar.
Att av pedagogiska skäl genom systematiska, dispositionella eller konkretiserande förändringar i artiklarnas brottsbeskrivningar, bestraffningar eller upplägg ämnat göra stadgandena åskådligare och därmed mera lättförståeliga.

Dessa kategorier har jag sedermera delat upp i ytterligare några grupperingar nedan:

- Straffskärpningar:
 1. Stadgande av konsekventa dödsstraff.⁴⁶
 2. Allmänt hårdare straff.⁴⁷
 3. Administrativt förmånligare straff.⁴⁸
- Utvidgande rekvisit för brottstyper:
 1. Rörande officerare.⁴⁹
 2. Allmänt utvidgande av rekvisiten.⁵⁰
- Pedagogiska förändringar:

⁴⁶ Se ovan, s. 12, 14, 18, 23, 24 och 28.

⁴⁷ Se ovan, s. 9, 15, 19, 20, 21, 24, 27, 30 och 31.

⁴⁸ Se ovan, s. 9, 12, 17, 30.

⁴⁹ Se ovan, s. 17, 30, 31.

⁵⁰ Se ovan, s. 9, 11, 18, 22 och 24.

1. Uppdelning av artiklar.⁵¹
2. Kombinerande av artiklar.⁵²
3. Dispositionella ändringar.⁵³

Uppdelningarna och kombinerandet av artiklar avger intrycket av ett medvetet försök att göra lagstiftningen lättare för soldatmaterialet att ta till sig. Och som tydligt har kunnat ses så är KA 1683:s strukturellt bättre än KA 1621- uppdelningarna av vissa och kombinerandet av andra artiklar gör lagstiftningen mer översiktlig och lättförståelig. Likaså erbjuder KA 1683 en väldigt annorlunda disposition, där alla artiklar kategoriskt grupperats efter en logisk systematik.⁵⁴

Vidare så har flertalet artiklar i KA 1683 inrättat nya rekvisit för brottstyper som funnits redan i KA 1621, inte bara i allmänhet utan i synnerhet rörande officerskåren. Att dessa nya rekvisit förekommer utgör grunden för antagandet att officerskåren sannolikt missbetett sig.

Samtidigt så växer bilden av ett behov om en mer disciplinerad armé fram genom det flertal straffskärpningar och nästan lika många nya stadganden om dödsstraff som tillkommit lagstiftningen i KA 1683. Ytterligare så har just bestraffningsföreskrifterna för officerare i många fall byggts ut eller rent av tillkommit. Det är därför troligt att officerskåren led av korruption i en alldeles för stor omfattning för att armén skulle kunna fungera optimalt. Ty flera stadganden i KA 1683 förespråkar och försöker motivera till angivning gällande flera av de brott som gäller just officerare som överskred sin befälsrätt.

Och därmed kan det avslutningsvis konstateras att det har i denna studie framkommit att utvecklingen mellan 1621 och 1683 års krigsartiklar utgör en tydlig yttring av högre moraliska och disciplinära förväntningar, av armén i allmänhet och officerskåren i synnerhet, som utan tvivel var ämnade att utöka den svenska krigsmaktens organisationella effektivitet.

⁵¹ Se ovan, s. 8, 9 och 29.

⁵² Se ovan, s. 23.

⁵³ Se ovan, s. 10 och 27.

⁵⁴ KA 1683:s kapitelindelning har i denna uppsats inte jämförts med KA 1621 då denna helt saknade kapitel - samt att det sedan tidigare blivit klargjort att denna kapitelindelning kom till i och med den tyska uppdatering av KA 1621 som Gustav II Adolf utfärdade 1632 - och sålunda inte var mätbar inom ramarna för den studie som häri redovisas. Detta framgår till exempel i Brusiins reflektioner över Gustav II Adolfs krigsartiklar (s. 375).

Källförteckning

Anners, Erik. (1961). *Den karolinska militärstraffrätten och Peter den stores krigsartiklar*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Artéus, Gunnar. (1985). *Den gamla krigsmakten : En översiktlig beskrivning av den svenska försvarsorganisationen 1521-1901*. Stockholm: Militärhögskolan.

Brusiin, Otto. (1943). "Gustav II Adolfs krigsartiklar : några synpunkter." I *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland*, 1943.

Ericson Wolke, Lars. (2004). *Krig och krigsmakt under svensk stormaktstid*. Lund: Historiska Media.

Ericson Wolke, Lars. (2007). *Krigets idéer : Svenska tankar om krigföring*. Stockholm: Medströms Bokförlag.

Linstedt Cronberg, Marie & Östberg, Eva, (red.). (2004). *Våldets mening : makt, minne, myt*. Lund: Nordic Academic Press.

Modéer, Kjell Å. (1992) "Karolinernas jurister. Det militära rättsväsendets aktörer under det karolinska enväldet." I *Karolinska förbundets årsbok 1992*.

Perlestam, Magnus. (2008). *Lydnad i karolinernas tid*. Lund: Nordic Academic Press.

Villstrand, Nils Erik. (1992). *Anpassning eller protest : lokalsamhället inför utskrivningarna av fotfolk till den svenska krigsmakten 1620-1679*. Åbo: Åbo Akademis förlag.

Bilaga 1 - Sakligt identiska artiklar

<u>1621</u>	<u>1683</u>
2	2
6	8
5	7
7	10
8	11
9	14
11	16
12	17
14	19
15	20
16	21 & 22
18	144
19	23
20	24
23 & 24	27
27	30
28	31
30	33
33	35
38	44
44	37
45	50
46	51
47	52
50	111
53	56
54	57
55	58

<u>1621</u>	<u>1683</u>
56	59
57	60
60	63
63	66
65	69
67	80
68	81
70 & 71	71
72	72
73	73
75	79
82	113
84	114
85	38
86	142
89	89
91	100
92	101
93	29
97	117
99	116
103	124
106	128
108	130
110	132
112	133
113	134
116	137

1621 1683

117 140

150 145